

HAYEF: Journal of Education

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı'nın (MABEP) Ebeveynlerin Öz Yeterlik Düzeyi ve Çocuklarının Gelişimine Destek Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Ozana URAL , Özgül POLAT , Hülya BİLGİN , Fatma Özge ÜNSAL , Elif KÜÇÜKOĞLU , Büşra ÇELİK , Tuba ÖZKABAK YILDIZ , Ayşe KUTLUATA

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Öz

Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı (MABEP), 0-3 yaş çocukları olan ailelere yönelik yüz yüze ve uzaktan eğitim teknolojisi kullanılarak hizmet sunan ve üniversite ile yerel yönetim iş birliğinde uygulanan bir erken müdahale programıdır. Bu çalışmanın amacı ise; MABEP'in ebeveynlerin öz yeterlik düzeyi ve çocuklarının gelişimlerine destek olma becerileri açısından etkisinin incelenmesidir. Marmara Üniversitesi ve Mersin Yenışehir Belediyesi'nin iş birliği ile yürütülen araştırmanın çalışma grubunu 17'si deney, 15'i kontrol grubunda olmak üzere gönüllü 32 aile oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde, deney grubundaki katılımcı ailelere MABEP materyali verilmiş ve 9 hafta boyunca 12 oturumla Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı uygulanmıştır. Kontrol grubunda yer alan katılımcı ailelere ise materyal verilmemiş ve bu aileler dahil edilmemişlerdir. MABEP uygulamaları yüzüze ve uzaktan eğitim teknolojilerinin bir arada kullanıldığı hibrit bir modelle gerçekleştirilmiştir. Programın başlangıcında ve sonunda deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcı ailelere ön test ve son test uygulaması yapılmış; ayrıca deney grubundaki ailelerden yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile nitel veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonuçları MABEP katılımcılarının, ebeveyn öz yeterlik düzeyleri açısından istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılaştığını; ayrıca MABEP katılımcılarının aldıkları eğitim ve evdeki uygulamalar neticesinde çocuklarının gelişim düzeylerine istatistiksel açıdan anlamlı derecede katkı sağladıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken müdahale, aile eğitim programı, 0-3 yaş, ebeveyn öz yeterlik, destek becerileri

An Evaluation of the Effect of Marmara Family Skills Education Program on Parent's Self-Efficacy Levels and Support Skills

Abstract

The Marmara Family Skills Education Program (MFSEP) is an early intervention program that provides services to families with 0- to 3-year-old children, using face-to-face and distance education technologies. This study aims to analyze the effect of MFSTP on self-efficacy levels of parents and their skills in promoting the growth of their children. In the research conducted in cooperation with the Marmara University and Mersin Yenışehir Municipality, 17 and 15 volunteer families made up the experimental and control groups, respectively. In other words, the study group comprised a total of 32 families. During the research process, MFSEP material was given to the families in the experimental group, and the MFSEP was implemented with 12 sessions over 9 weeks. The families in the control group were not given the material and were not included in the sessions. MFSEP implementations were carried out with a hybrid model where face-to-face and distance education technologies are used together. The families in the experimental and control groups were subject to pretest and posttest applications at the beginning and end of the sessions, respectively. Moreover, qualitative data were gathered from the families in the experimental group through a semistructured interview form. The results of this study indicated

İletişim Kurulacak Yazar / Corresponding Author: Ozana URAL E-posta / E-mail: oural@marmara.edu.tr

Cite this article as: Ural, O., Polat, Ö., Bilgin, H., Ünsal, F. Ö., Küçüköğlü, E., Çelik, B., Özkabak Yıldız, T., & Kutluata, A. (2021). Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı'nın (MABEP) Ebeveynlerin Öz Yeterlik Düzeyi ve Çocuklarının Gelişimine Destek Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *HAYEF: Journal of Education*, 18(2), 116-149.

that MFSTP participants differed with respect to parent's self efficacy levels statistically and that MFSTP made a positive and significant contribution to the development levels of the children of MFSTP participants owing to the developmental activities that were offered and implemented by parents with their children at home.

Keywords: 0-3 age, early intervention, family training program, parent's self efficacy, support skills

Giriş

0-3 yaş gelişim potansiyelinin en üst seviyede olduğu oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemde beyin “süper yoğun” olarak adlandırılmakta ve 3 yaşın sonlarına doğru en karmaşık halini almaktadır. Yaşantı ile pekiştirilen sinaptik bağlantılar kalıcı hale gelmekte, kullanılmayanlar ise yok olmaktadır (Berk, 2013; Trawick-Smith, 2014). Bu süreç diğer gelişim alanları ile koordineli ilerlemekte ve fiziksel sağlık, öğrenme ve davranış açısından temel oluşturmaktadır (Akdağ, 2015; Topbaş, 2017). Öte yandan yaşamın başka hiçbir döneminde gelişim potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için ilk yıllardaki gibi bir fırsat mevcut değildir (Allen ve Duncan Smith, 2008). 0-3 yaş döneminde herhangi bir gelişimsel risk yaşanması durumunda ne kadar erken müdahale gerçekleşirse o kadar fazla fayda sağlanacağı belirtilmektedir (Keilty, 2010; Xu ve Filler, 2005). Dolayısı ile bu dönemde desteklenen bireyin uzun vadede sosyal ve toplumsal geri dönüşlerinin daha olumlu olduğu vurgulanmaktadır (Zubrick ve Robson, 2003).

Bebeklik dönemindeki davranışsal ve duygusal sorunların çoğu ilişkisel sorunlar olarak görülmekte ve bebeğin ruhsal sağlığı için ana odağın ebeveyn-bebek ilişkisinin iyileştirilmesi olduğu düşünülmektedir (Vimpani, 2001). Yaşamın ilk yıllarında kurulan ebeveyn-bebek etkileşiminin ilerleyen yıllar için bir temel oluşturduğunun altı çizilmektedir (Grych ve Fincham, 2001). Bağlanma teorisyenlerinin gözünden bakıldığında da bu erken yıllar oldukça önem taşımaktadır. Yapılan bir metaanaliz çalışmasında (De Wolff ve van IJzendoorn, 1997) karşılıklılık, duyarlı olma, eşzamanlı olma, uyarma, olumlu tutum ve duygusal desteğin ebeveyn-bebek arasındaki güvenli bağlanmada oldukça önemli bileşenler olduğunu ortaya koymuştur. Ebeveyni ile güvenli bağ kuran bebeğin beyin gelişimi de olumlu etkiler almakta (Schore, 2001), IQ puanı, dil becerisi, akademik başarı ve problem çözme becerisine katkı sağlamaktadır (Crandell ve Hobson, 1999; Rose ve ark., 1992). Dahası olumlu ebeveyn çocuk etkileşimleri bebeğin stres hormonu olan kortizol seviyesini düşürmekte (Gunnar, 1998) ve stresle baş etme kapasitesini arttırmaktadır (Luecken ve Lemery, 2004). Olumsuz ebeveyn bebek etkileşimleri ise uzun vadede psikolojik sağlık üzerinde anksiyete bozukluğu, borderline kişilik bozukluğu gibi çeşitli olumsuz etkiler bırakabilmektedir (de Ruiter ve van IJzendoorn, 1992; Nakashi-Eisikovits ve ark., 2002). Bu yaş grubuna yönelik pediatri alanında yapılan çalışmalar da ebeveyn ve eğitim desteği ile sunulan sağlık hizmetlerinin daha etkili olduğunu ortaya koymuştur (Reedtz ve ark., 2011; Shah ve ark., 2016).

Yaşamın ilk yılları bebek açısından kritik olduğu gibi ebeveynler için de riskler barındırmaktadır. Yapılan bir araştırmada 0-12 aylık bebeklerin annelerinde düşük ebeveyn-

lik özgüveni yaygın bulunmuş (%76,4) ve depresyon semptomları gösteren annelerde bu riskin 11,8 kat olduğu ortaya konmuştur. Araştırma neticesinde kadınların doğumdan sonraki ilk 6 ay boyunca risk altında olduğu bu nedenle müdahale programlarına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (Khajehei ve Lee, 2019). Başka araştırmalarda da aile, arkadaş ve toplum desteği düştükçe ebeveynlik özgüveninin de düştüğü bulunmuştur (Knauth, 2000; Sepa ve ark., 2004). Ebeveynlerin ebeveynlik becerilerine duydukları güvenin ebeveyn-çocuk ilişkisini anlamada anahtar bir rol oynadığı belirtilmektedir (Jones ve Prinz, 2005). Ebeveynler bebek bakımı konusunda kendilerini ne kadar hazır hissedilerse ebeveynlikteki doyum ve başarıları o kadar yükselmektedir (Pancer ve ark., 2000; Tarkka, 2003). Bu noktada bilgi ve uzman desteği alan ebeveynlerin yeterli duyularına önemli katkıda bulunduğu da belirtilmiştir (Rudman ve ark., 2008).

Erken müdahale, gelişimini etkileyen/etkileyebilecek elverişsiz bir durumu olan, kısacası risk altındaki bebekler/çocuklar için yapılan önleyici çalışmalar olarak ele alınmaktadır (Károly ve ark., 2005). Günümüzde erken müdahale ve erken eğitim desteği neredeyse benzer kavramlar olarak ele alınmaktadır. Alanda yapılan çalışma bulguları her çocuğa erken eğitim desteği sağlanmasının çocuğun potansiyelini gerçekleştirme önemli bir müdahale olduğunu göstermektedir. Erken müdahale dezavantajlı ailelerden gelen çocuklara yönelik erken eğitim desteği anlamında da kullanılırken bugün tüm çocuklara erken destek anlamı taşımaktadır. Erken müdahale programlarının ortaya çıkışının temelini oluşturan gelişim kuramlarından ekolojik kurama göre çevrenin ve çevreyle ilişkisi olan her tabakanın çocuğun gelişiminde önemli bir etkisi vardır. Çocuklar, ailelerinin sosyal statülerinden, finansal kaynaklarından ve ebeveyn-çocuk etkileşiminin kalitesinden etkilenmektedir. Bu da onların gelişimini destekleyici ya da engelleyici bir rol oynamaktadır (Erdil, 2010). Ekolojik kuram bağlamında mikro-sistem olarak ifade edilen ve gelişimi doğrudan etkileyen en derin düzey çekirdek ailedir (Güler Yıldız, 2014). Erken müdahaleler çocuğu gelişimsel olarak destekleyerek onların birikimli faydalar elde etme şansını arttırmaktadır. Erken müdahale programları öncelikli olarak yaşamlarındaki olumsuzluklara karşı savunmasız olduğu kabul edilen erken çocukluk dönemindeki çocuklar üzerine odaklanmaktadır. Müdahale programları bu dönemdeki çocukların gelişimleri üzerindeki riskleri önlemek, dezavantajlı durumları en aza indirmek ve sağlıklı gelişimlerini desteklemek amacıyla tasarlanmaktadır (Károly ve ark., 2005).

Erken müdahalenin farklı türleri vardır. Ailevi, sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle risk altında olan çocuklar, içinde yaşadıkları çevrenin şartları ve maddi yetersizlikleri nedeniyle sistemlerden faydalanamayan çocuklar için ve hatta annenin hamilelik dönemindeki riskleri ortadan kaldırmak için başlayabilen önleyici müdahaleler olabilir. Buna karşın riskli durum ortaya çıktıktan sonra yapılan müdahalelere ise iyileştirici müdahale denir. Sosyal ve ekonomik açıdan düşünüldüğünde asıl önemli olan iyileştirici müdahaleye gerek kalmadan, olumsuzluğa sebep olacak durumları ortadan kaldıran koruyucu müdahaledir (Kağıtçıbaşı ve ark., 2005). Erken müdahale programlarının amacı çocukların motor, bilişsel, sosyal-duy-

gusal ve dil gelişimlerini destekleyerek onlara en uygun öğrenme deneyimlerini sağlamaktır. Bunun yanında çocuğun yakın çevresini oluşturan anne-babanın ebeveynlik becerilerini ve özgüvenlerini geliştirmektir. Böylece erken müdahale programları aileye sosyal destek sağlamaktadır (Kartal, 2005). Bu nedenle çocukların sağlıklı gelişim büyümesi için gerekli olabilecek unsurları dikkate alan, kolay erişilebilir ve kolay uygulanabilir, koruyucu/önleyici nitelikte disiplinler arası erken müdahale programlarının oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Ebeveyn ile çocuk arasında kurulan etkileşim ömür boyu sürmektedir. Ailenin 0-3 yaş dönemindeki çocuğuna erken destek sunması onun ilerideki yaşamı için kritik öneme sahiptir. Aile eğitim programlarının uygulanış şekline bakıldığında gerek yüzyüze, gerek uzaktan erişim ile eğitimlerin olduğu, uygulamaların gözlem, video kaydı vb. teknikler ile takip edildiği görülmektedir. Günümüzde internet kullanımının hızla artması ve yaygınlaşmasından dolayı ebeveynlerin (özellikle annelerin) ebeveynlik ve sağlık hizmetleri konusunda bilgi edinmek için internet erişimini sıkça kullandıkları bilinmekte ve dijital ortamda sunulan hizmetlerin önemli bir ihtiyaç alanını karşıladığı belirtilmektedir (Dworkin ve ark., 2013; Myers-Walls ve Dworkin, 2015). Bu da ebeveyn temelli uygulamaların uzaktan eğitim desteği alınarak gerçekleştirildiğinde etkililiğinin artacağını göstermektedir.

Ülkemizde Ana Baba Çocuk Eğitim Projesi, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Özel Kurum ve Kuruluşların Etkinlikleri, Aile Çocuk Eğitim Programı, Kadın ve Çocuk Merkezleri Projesi, Baba Destek Programı (BADEP) ve Ana Baba Okulu programlarında 0-3 yaş grubu çocuğu olan ebeveynlere çeşitli hizmetler sunulmaktadır (Gürkan, 2003). Ancak yapılan uygulamalara ilişkin 0-3 yaş dönemi çocuğu olan ebeveynlere yönelik programların yeterli sayıda olmadığı ve çoğunlukla okul öncesi dönemdeki sağlıklı çocuklara yönelik olduğu ve programda hemşirelerin yer almadığı belirtilmektedir (AÇSB, 2020). Ayrıca diğer eğitim kurumları ve yerel kuruluşların desteğinin alınmasının da önemli olduğu belirtilmektedir (Tezel Şahin ve Cevher Kalburan, 2009).

Tüm bu bilgiler ışığında ülkemizde 0-3 yaş grubuna ve ebeveynlere eğitim anlamında sunulan desteğin oldukça kısıtlı kaldığı görülmektedir. Bebeğin tüm alanlarında sağlıklı bir gelişim göstermesi ve gerekli durumlarda erken müdahalenin sağlanması için ebeveynleri erkenden desteklemek önemlidir. Bir diğer ifadeyle ülkemizde 0-3 yaş aile eğitimlerinin artması ve yaygınlaşması gerekmektedir. Yaşamın ilk yıllarında sağlanan olumlu destekler ile çocukların gelecekte ortaya çıkabilecek akademik güçlüklerinin ve gelişimsel yetersizliklerinin önüne geçilebilir. Anne babalık duygusal güzellikler ve sevgi bağı içermektedir, ancak; çocuk bakımı ve çocuk yetiştirme zorlu bir süreçtir. İnsanlar anne babalığı önceden deneyimleyememekte, ancak çocuk sahibi olduktan sonra yaparak yaşayarak öğrenmeye çalışmaktadır. Bu zorlu süreçte henüz anne ve baba olmayı yeni öğrenmeye çalışırken; bebek/çocuk bakımından, sergilenen tutum ve davranışlara kadar her şeyi sürekli sorgularlar. Anne babaları bebek sahibi oldukları andan itibaren ebeveynlik öz yeterliliklerini arttırmaları, sağ-

lıklı bebek bakımı ve beslenmesi hakkında bilgi sahibi olmaları, bebekleriyle nitelikli zaman geçirmeleri ve etkili iletişim kurmaları, bebeklerinin tüm gelişim alanlarını destekleyebilmeleri vb. konularda desteklemek oldukça önemlidir. Bu nedenle alanında uzman kişiler tarafından hazırlanmış, önleyici/koruyucu, erişilebilir, kolay uygulanabilir, sürdürülebilir, etkili öğretim teknolojilerini barındıran niteliklere sahip erken müdahale programlarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu bağlamda 0-3 yaş çocukları ve aileleri için hazırlanmış olan bir erken müdahale programı olan Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı'nın (MABEP) etkililiğini ortaya koymak bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında "MABEP katılımcılarının ebeveyn öz yeterlik düzeyi ve çocuklarının gelişimlerine destek olma becerileri açısından etkili midir?" sorusunun yanıtı aranacaktır. Bu soruya yanıt bulmak üzere araştırmanın nicel ve nitel boyutlarına ait alt soruları şu şekildedir:

Nicel Boyut Alt Soruları

1. MABEP uygulamasının yapıldığı deney grubundaki katılımcıların ebeveyn öz yeterlilik ölçeğinin ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
2. MABEP katılımcılarının çocuklarıyla uyguladığı gelişimsel etkinliklerin, çocukların Ankara Gelişimsel Tarama Envanteri toplam ve alt testleri ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
3. Uygulamanın yapılmadığı kontrol grubundaki katılımcıların ebeveyn öz yeterlilik ölçeğinin ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
4. Uygulamanın yapılmadığı kontrol grubundaki katılımcıların çocuklarının Ankara Gelişimsel Tarama Envanteri toplam ve alt testleri ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?
5. MABEP deney ve kontrol gruplarındaki katılımcılar arasında uygulama öncesinde ve sonrasında anlamlı fark var mıdır?

Nitel Boyut Alt Soruları

1. MABEP uygulamalarını tamamlayan katılımcıların kendilerinde gördükleri değişiklikler, anne/babalık kavramlarına yükledikleri anlam, çocuk sahibi olmak ile ilgili düşünceleri, nasıl anne baba olmak istediklerine yönelik düşünceleri, anne/baba olarak kazanımları, projede olmasını istedikleri farklı içerikler ve ihtiyaçlarını karşılama durumuna ilişkin görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel ve nitel verilerin toplandığı karma yöntem ve açıklayıcı sıralı desen kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Açıklayıcı sıralı desen; araştırmacının nicel

bir araştırmayı yöneterek başladığı ve ikinci bir aşamayla özel sonuçlar aramaya başladığı karma bir desendir (Creswell, 2017. Bu çalışmada önce nicel veriler toplanmış arıandan nitel veriler toplanarak istatistiksel analiz yapılmıştır.

Araştırmanın nicel boyutunda iki farklı grupta yer alan çocukların belirli bir yöntemi kullanarak ve kullanmayarak geçirdikleri süreçteki gelişimlerinin değişiminin incelenmesi için; nicel araştırma yöntemlerinden biri olan n test-son test kontrol gruplu yarı deneysel yöntem (Büyüköztürk, 2016) kullanılmıştır. Bu araştırmada bir deney ve bir kontrol grubu bulunmaktadır. Araştırma 2x2'lik karışık desendir. Bu desende birinci faktör bağımsız işlem gruplarını (deney grubu ve kontrol grubu) gösterirken, diğer faktör bağımlı değişkene ilişkin tekrarlı ölçümleri (n test ve son test) göstermektedir. Deneysel işlemin etkisini görmek amacıyla deney ve kontrol gruplarının bağımlı değişkene ait lme sonuçları karşılaştırılmıştır (Büyüköztürk, 2016; Büyüköztürk ve ark., 2016). Araştırmanın katılımcıları Mersin Yenişehir Belediyesi'nin duyurularıyla MABEP'den haberdar olan ve uygulamalarda yer almak isteyen gönüllü ailelerdir. Gönüllü aileler arasından deney ve kontrol grupları yansız atama yolu ile belirlenmiştir. Deney grubundaki katılımcı ailelere 5 kitap, 1 takvim, 1 el kuklası, bir ıngıraklı top ve çantadan oluşan MABEP materyali verilmiş ve 9 hafta süre ile 12 oturumla MABEP uygulanmıştır. Kontrol grubunda yer alan katılımcı ailelere ise MABEP materyali verilmemiş ve oturumlara dahil edilmemişlerdir. 9 hafta süren oturumların başlangıcında ve bitiminde deney ve kontrol gruplarında yer alan katılımcı ailelere ön test ve son test uygulaması yapılmıştır.

Araştırmanın nitel boyutunda deney grubu katılımcı ailelerin MABEP uygulamalarına yönelik görüşlerini ortaya çıkarmak üzere yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veri toplanmıştır. Belli sorulardan oluşan bu formun, katılımcılar sorulara istedikleri tarzda cevaplar vermelerine imkn tanınması ve kişisel düşüncelerini net olarak belirtebilmeleri (Yıldırım ve şimşek, 2018) açısından önemli olduğu düşünülmektedir. 7 açık uçlu sorudan oluşan form, katılımcılara bire bir görüşme sırasında verilmiş ve açık uçlu soruları cevaplamaları istenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın alışma grubunu MABEP uygulamalarına katılmak üzere gönüllü olan Mersin ili Yenişehir ilçesinde ikamet eden ve 0-3 yaş grubu çocuğu olan anne-babalar oluşurmaktadır. Çalışma grubu, uygun/kazara örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir olması açısından Mersin Yenişehir Belediyesi'nin duyurularına cevap veren gönüllü anne babalar çalışma grubuna alınmıştır. Deney ve Kontrol Gruplarının belirlenmesi ise basit yansız örnekleme yöntemi yapılmış (Büyüköztürk ve ark., 2016); isimler bir torbadan tek tek çekilerek deney ve kontrol grupları oluşturulmuştur. Anne babaların 17'si deney grubunda 15'i kontrol grubunda yer almaktadır. Grup sayılarındaki farklılık ikiz çocuğu olan bir ebeveyn den kaynaklanmaktadır. Gruplarda her çocuğu sadece annesi veya babası katılım sağlamış; anne baba bir arada katılımcı olmamıştır. Deney ve kontrol gruplarına ait demografik zellikler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1
Deney ve Kontrol Grubu Katılımcılarının Demografik Bilgileri

	Ebeveyn	Deney Grubu	Kontrol Grubu
Katılımcı Ebeveyn	Anne	10	13
	Baba	7	2
Katılımcı yaş ortalama		33,23	32,46
Anne Eğitim Düzeyi	İlköğretim	1	3
	Lise	1	2
	Lisans	8	7
	Lisans Üstü	0	1
Baba Eğitim Düzeyi	İlköğretim	1	0
	Lise	2	0
	Lisans	3	2
	Lisans Üstü	1	0
Gelir Durumu	Düşük	2	0
	Orta	14	14
	Yüksek	1	1

Araştırmanın deney grubundaki katılımcıların 10'u anne 7'si babadır. Kontrol grubu katılımcılarının ise 13'ü anne, 2'si babadır. Deney grubunda 17 katılımcı, kontrol grubunda ise 15 katılımcı bulunmaktadır. Deney grubundaki katılımcıların yaş ortalaması 33.23; kontrol grubundaki katılımcıların yaş ortalaması ise 32,46'dır. Lisans mezunu anneler hem deney hem kontrol grubunda, grubun çoğunluğunu oluşturmaktadır ($N_{\text{deney}}=8$, $N_{\text{kontrol}}=7$). Babalar ise çoğunlukla lise ve lisans düzeyinde eğitim almışlardır. Deney grubunda lisans mezunu 3 baba, lise mezunu 2 baba; kontrol grubunda lisans mezunu 2 baba bulunmaktadır. Deney ve kontrol gruplarındaki katılımcılar çoğunlukla kendilerini orta gelir düzeyinde algıladıklarını ifade etmişlerdir ($N_{\text{deney}}=14$, $N_{\text{kontrol}}=14$).

Tablo 2
Deney ve Kontrol Grubu Katılımcılarının Çocuklarına Ait Bilgiler

		Deney Grubu	Kontrol Grubu
Kardeş sayısı	Tek çocuk	6	11
	2 kardeş	11	2
	3 kardeş	0	2
Doğum şekli	Normal	4	4
	Sezaryen	13	11
Doğum zamanı	Zamanında	12	13
	Erken	5	2
Doğumda anne yaş ortalama		32,06	35,33
Çocukların kronolojik ay ortalaması		16,88	21,87
Çocuğun sürekli hastalığı	Astım/Bronşit	1	1
	Yok	16	14
Çocuğa bakan	Anne	5	8
	Gündüzlü bakıcı	3	0
	Anneanne	2	3
	Babaanne	2	1
	Değişiyor	5	3

Tablo 2'de katılımcıların çocukları hakkında verdikleri bilgiler yer almaktadır. Buna göre deney grubundaki çocukların 6'sı, kontrol grubundaki çocukların 11'i tek çocuktur. Deney grubundaki çocukların 11'i, kontrol grubundaki çocukların 2'si iki kardeş,

kontrol grubundaki 2 çocuk ise üç kardeşlidir. Her iki gruptaki çocukların büyük bir çoğunluğu sezaryenle ($N_{deney}=13$, $N_{kontrol}=11$) ve zamanında ($N_{deney}=12$, $N_{kontrol}=13$) dünyaya gelmiştir. Deney grubundaki çocuklarının kronolojik ay ortalaması 16.88, kontrol grubu çocuklarının kronolojik ay ortalaması 21.87 olarak tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında gerekli yasal izinlerin alınmasının ardından ailelerle görüşme yapılmıştır. Ailelere MABEP hakkında bilgiler verilmiştir. Şubat 2020’de deney ve kontrol grubundaki tüm katılımcıların yer aldığı bir ilk oturumda tanışma toplantısı düzenlenmiş, projenin işleyişi hakkında bilgi verilmiştir. Bu toplantıda anne babalara MABEP uygulamasının ne olduğu açıklanmış, çocuklarının gelişimlerine muhtemel katkılarından bahsedilmiştir. Planlanan araştırma sürecine dair açıklamaların yapıldığı toplantıda aynı zamanda anne babaların soruları yanıtlanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacağı bilgisi paylaşılmıştır. Toplantı sonunda ailelere çocuklarının araştırmaya katılımlarına izin verdiklerini ifade eden onam formları dağıtılarak, incelemeleri istenmiş; ailelerin tamamı çocuklarının araştırma sürecinde yer almasına onay vermişlerdir.

Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı (MABEP)

Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı (MABEP), “Her Aile Bir Okuldur” anlayışıyla 0-3 yaş çocukları olan ailelere yüz yüze ve uzaktan eğitim teknolojisi kullanılarak hizmet sunan ve üniversite ile yerel yönetim iş birliğinde uygulanan bir erken müdahale aile eğitim programıdır.

Program, Marmara Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalında görev yapan 6 akademisyen ve Marmara Üniversitesi Hastanesinde görev yapan bir gebe eğitim hemşiresi tarafından oluşturulmuştur. MABEP aracılığı ile 0-3 yaş çocuklarının sağlıklı büyüme sürecine rehberlik etmek üzere bu çocukların anne-babalarının ebeveyn öz yeterliklerini desteklemek amaçlanmıştır. MABEP, aileler ve çocuklar için çok önemli bir başlangıç sağlar. Uygulamalarla MABEP katılımcısı ailelerin anne babalık becerilerinin desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, MABEP oturumları sona erdikten sonra da 0-36 aylık süreç boyunca kullanacakları her gün için bir etkinlik içeren gelişim takvimleri eğitimin ardından da ailelerde kalacaktır. Böylelikle MABEP sonrasında da ailelere kritik ilk 3 yılda çocuklarını destekleyecekleri etkinlik örnekleri sağlanmıştır. Bu anlamda MABEP ile çocuklarını yetiştirme süreci boyunca her zaman katkı sağlayan, birlikte gelişen, adeta okula dönüşen bir aile yapısının temelini hazırlamak hedeflenmiştir. Büyüme yolculuğundaki risk durumlarını ortaya çıkmadan önce önlemeyi hedeflediği için MABEP bu anlamda bir erken müdahale programıdır. Anne baba olmayı yeni yeni öğrenmeye başladıkları erken dönemde, ailelere çocuklarını desteklemenin gerekliliğinin ve öneminin aktarılması; çocuklar açısından bakıldığında sağlam bir temelle yaşama devam etmesi anlamına gelmektedir. Bu programla çekirdek yapısı içinde her ailenin çocukları için bir okul olabileceği anlayışı tüm süreç boyunca kazandırılmaya çalışılmaktadır. Çocuğun dünyaya geldiği

andan itibaren hem onun hem de anne babanın ihtiyacı olacak temel konularda seminerler; her gelişim alanında aylara göre yerine getirilmesi beklenen gelişimsel görevlere yönelik etkinlik paketleri, 1. aydan 36. aya kadar programda her gün için bir etkinlik olmak üzere 3 yıllık etkinlik önerilerini içeren gelişim takvimi bu aile okulunun materyalleri olacak şekilde tasarlanmıştır. Böylelikle aile ile yapılan MABEP uygulamaları tamamlanmış olsa bile, 36.ayını doldurana kadar anne babaların her gün çocuğu ile yapılabileceği etkinlikleri uygulaması, bunları kayıt altına alması halinde bir gelişim günlüğü ve gelişimsel takip sistemi oluşturması mümkün olabilecek; MABEP'in desteği devam etmiş olacaktır.

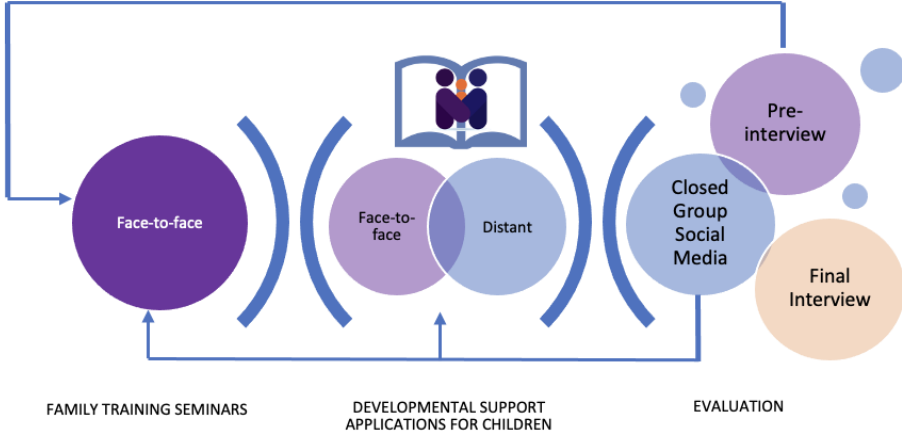
MABEP, Marmara Üniversitesi ve Mersin Yenişehir Belediyesi arasında imzalanan protokolle Aralık 2019'da başlatılmıştır. Program içeriği, uygulama esasları, kitapçıklar ve materyaller MABEP ekibi tarafından oluşturulmuş, Mersin Yenişehir Belediyesi tarafından basım ve çoğaltma işlemleri tamamlandıktan sonra ailelere ve- rilmeye hazır hale getirilmiştir.

Aile Eğitim Seminerleri; Çocuklar İçin Gelişimsel Destek Uygulamaları; değerlendirme oturumları ile uygulanmak üzere tasarlanan MABEP, Şubat 2020'de Mersin Yenişehir Akademi binasında sağlanan seminer salonunda oturumlara başlanmıştır. 9 hafta boyunca pazartesi günleri Mersin Yenişehir Akademi'de yüz yüze oturumlarla Aile Eğitim Seminerleri gerçekleştirilmiş; Çocuklar İçin Gelişimsel Destek Uygulamaları başladığında pazartesi günleri yüzyüze yapılan oturumlarla birlikte Perşembe günleri de ailelerin evlerinden katıldığı uzaktan oturumlar yapılmıştır. Bu süreç boyunca tüm katılımcıların rıza beyanı alındıktan sonra, sadece katılımcıların ve proje ekibinin aktif olduğu kapalı grup bir sosyal medya hesabı (instagram.mabepenişehir) açılmış; ailelerin direk mesaj üzerinden gönderdiği sorular veya görüntüler proje ekibi tarafından değerlendirildiği, karşılıklı etkileşimi güçlü bir hibrit model tasarlanmıştır (Şekil 1). Bu model ile MABEP'in bitişine 2 hafta kala ortaya çıkan pandemi, herhangi bir aksaklık yaratmamıştır.

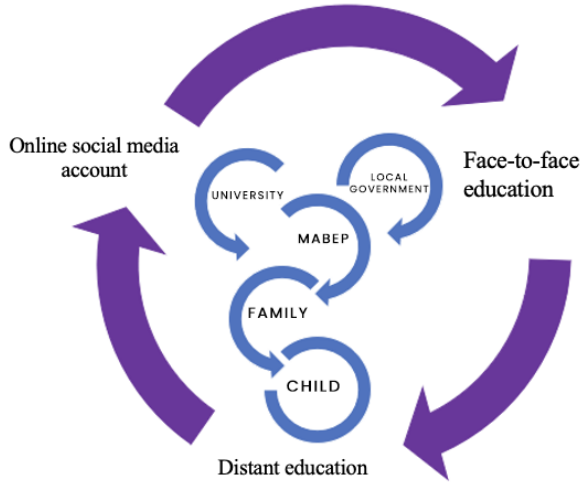
Şekil 2'de görülen MABEP Modelinde, yüz yüze uygulamalarda belirlenen program çerçevesinde katılımcılara ebeveyn öz yeterliliklerini destekleyici temel eğitimler verilmiş ve çocuklar için gelişimsel destek uygulamalarıyla MABEP kitapçıklarında yer alan etkinlikler birlikte uygulamalı olarak sunulmuştur. Uzaktan eğitim teknolojileri ve çevirim içi (kapalı grup) sosyal medya hesapları ile aileler yüz yüze eğitimler dışında da MABEP ekibi tarafından desteklenmiştir.

Marmara Aile Becerileri Eğitim Program (MABEP) içeriği şu şekilde tasarlanmıştır.

1. Aile Eğitim Seminerleri: Yüz yüze oturumlarda proje ekibi tarafından yapılmıştır. Seminerler 3 hafta boyunca, pazartesi günleri 2 oturum şeklinde planlanmış, toplam 6 oturumda tamamlanmıştır. Oturumların ortalama süresi 60 dakikadır. Aile Eğitim Seminerleri ile anne babalara aile olmak ve ebeveyn öz yeterliliğini geliştirmeye yönelik aşağıdaki başlıkları içerir:

Şekil 1.
MABEP Uygulama

Şekil 2.
Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı Modeli

- Çocuk Gelişiminde Erken Eğitim ve Annelerin Rolü
- Çocuğun Gelişen Beyni
- Aile Danışmanlığı ve Rehberliği
- Etkili Aile Çocuk İletişimi
- Gelişimi Destekleyen Ev Ortamı
- Bilinçli Anne Sağlıklı Bebek

Seminer başlıklarını içeren genel konular gelişim dönemleri göz önünde bulundurularak “Aile Olmak” başlıklı bir kitapçıkta (36sf) detaylı bir şekilde verilmiştir.

2. Çocuklar İçin Gelişimsel Destek Uygulamaları ve Materyalleri: Programa katılan ebeveynlere MABEP için özel olarak hazırlanmış bir çanta içerisinde gelişim kitapçıkları ve eğitim materyalleri verilmiştir. Programın gerçekleştirilmesi için hazırlanmış olan tüm etkinliklerde ihtiyaç duyulan materyallerin hepsi evde kolaylıkla temin edilebilecek malzemelerdir.
- g. Materyaller: Gelişimsel yaş aralıklarına göre destekleyici etkinlik paketlerini ve uygulamalarını içerir. Gelişim Destek Paketi kitapçıklardan oluşur (Şekil 3). Bu kitapçıkların içinde ay ay tüm gelişim alanlarında beklenen davranış ve beceriler sıralanmış, her beceriye yönelik evde basit materyallerle ailenin yapabileceği etkinlikler planlanmıştır (Şekil 4). Kitapçıklar; Gelişim Destek Paketi (1)- 0-6 Ay Yeni Doğan (64sf); Gelişim Destek Paketi (2)- 7-12 Ay (68sf); Gelişim Destek

Şekil 3. MABEP Aile Olmak kitapçığı ve Gelişim Destek Paketi kitapçıkları

Şekil 4. MABEP Gelişim Destek Paketi Sayfa Görünümü

Şekil 5.

MABEP 0-36 Ay Gelişim Takvimi Sayfa Örneği

Paketi (3)- 13-24 Ay (77sf) ve Gelişim Destek Paketi (4)- 25-36 Ay (77sf) olmak üzere 4 adettir. Programa dahil olan katılımcı aileye tüm kitapçıklar verilir ve çocuğunun gelişim düzeyine uygun yer birlikte saptanarak oradan itibaren etkinliklerini uygulamasına rehberlik edilir.

0-36 Ay Gelişim Takvimi (40sf), MABEP'in önemli materyallerinden biridir (Şekil 5). Takvimin her sayfası 1 aylıktır. Her gün için birer tane olmak üzere 28 küçük etkinlik bu sayfalarda yer almaktadır. 1. aydan başlayarak 36. aya kadar Etkinlikler çocuğun dilinden anne babasına yazılmış olup, o gün yapılabilecek basit ama gelişim için önemli bir ifadeyi içerir. Örn: Anneciğim babacığım banyodan sonra bana biraz masaj yapar mısınız? Anneciğim babacığım, bu aralar dişlerim kaşınmaya başlayabilir ben de biraz huzursuz olabilirim. Babacığım bana bir tekerleme söyler misin? gibi... Ailelerin MABEP uygulamalarını tamamladıktan sonra da bu materyalleri çocukları 36. aylarını tamamlayana kadar kullanabilmeleri, eğitim süreci sonrasında da gün gün çocuklarının gelişimlerini destekleyebilmelerini sağlayan Gelişim Takvimi MABEP'in sürdürülebilirliği açısından çok önemsenmektedir.

MABEP Materyalleri kumaş bir çanta içinde ailelere teslim edilir. Çantanın içinde ayrıca etkinlik uygulamalarında kullanmak üzere kumaş bir el kuklası (tavşan, kaplan, inek, kedi kuklalarından biri) ve içinde bir çingirak olan 10cm çapında plastik bir top da yer almaktadır.

Kitapçıklar ve takvim Yenişehir Belediyesi tarafından basılarak çoğaltılmış, çantaya yerleştirilip kukla, top, bir not defteri, kalem ilave edilerek uygulamaların hemen öncesinde katılımcı ailelere teslim edilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6.

MABEP Materyalleri

- h. Gelişimsel Destek Uygulamaları: MABEP materyalleri kullanarak ailelerin çocuklarının evde gelişimlerini düzenli olarak nasıl destekleyebileceklerine dair bilgi ve uygulamaları içerir. 4 hafta boyunca, pazartesi günleri, yüz yüze 4 oturum, uzaktan 2 oturum şeklinde planlanmış toplam 6 oturumda tamamlanmıştır. Uygulamalar yüz yüze oturumlarda MABEP ekibi tarafından 4 hafta ve 6 oturumda tamamlanmıştır. Gelişimsel destek uygulama oturumları ortalama 90 dakikadır. Ailelerin kendilerine verilen kitapçıklarda yer alan etkinlikleri düzenli olarak uygulaması ve sonuçlarını ilgili bölüme kaydetmesi beklenir. Gelişimsel destek uygulamaları MABEP ekibi öğretim elemanları ve eğitim hemşiresi tarafından ailelerle birebir çalışıp örneklenerek gerçekleştirilmiştir.
- Gelişimsel Uygulamalar: 0-3 Yaş Motor Gelişim
 - Gelişimsel Uygulamalar: 0-3 Yaş Sosyo-Duyusal Gelişim
 - Gelişimsel Uygulamalar: 0-3 Yaş Dil Gelişimi
 - Gelişimsel Uygulamalar: 0-3 Yaş Bilişsel Gelişim
 - Temel Bakım: Sağlık-Beslenme
 - Temel Bakım: Uyku-Dinlenme
- i. Değerlendirme:
- a. Oturumlara başlamadan, MABEP ekibi tarafından, ilk hafta her bir katılımcı ile ortalama 30 dakika süre ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde ön test uygulamaları tamamlanmıştır.

- b. Süreç içinde Gelişimsel Destek Uygulamalarının başlaması ile birlikte, 4 hafta boyunca Perşembe günleri, uzaktan 4 oturum ailelerin çocuklarıyla yaptıkları uygulamalara ilişkin soru cevaplı değerlendirme ve rehberlik çalışmalarını da yürütülmüştür. Online oturumlar ortalama 60 dakika sürmüştür.
- c. Bu oturumlara katılım gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır. MABEP oturumları tamamlandığında yine tüm katılımcılarla 30 dakika süre ile yüz yüze görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde son test uygulamaları tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışma grubunu oluşturan çocukların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile çocukların gelişimlerini değerlendirmek üzere Ankara Gelişim Tarama Envanteri (Savaşır ve ark., 1994; akt. Sezgin, 2011), ebeveynlerin yeterliliklerini değerlendirmek için Ebeveyn Öz Yeterlik Ölçeği (Cavkaytar ve ark., 2014) ve ebeveynlerin MABEP'e yönelik görüşlerini ortaya koymak için görüşme formu veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacılar tarafından hazırlanan formda; çocukların yaş, cinsiyet, annenin yaşı, annenin eğitim durumu, babanın yaşı, babanın eğitim durumu, aile gelir durumu, çocukların genel sağlık durumu, geçirdiği kronik rahatsızlıklar, doğum şekli, bakım sağlayan kişiler ile ilgili bilgileri kapsamaktadır.

Ankara Gelişim Tarama Envanteri

Araştırmada, katılımcıların çocukları ile yaptıkları etkinliklerin onların gelişimlerine etkisini belirlemek amacı ile Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE) kullanılmıştır. AGTE, 0-6 yaş aralığındaki bebek ve çocukların psikolojik gelişimlerini bütüncül olarak değerlendiren, Türk kültürüne özgü olarak Savaşır ve arkadaşları (1994; akt. Sezgin, 2011) tarafından geliştirilmiş bir değerlendirme aracıdır. Çocukların gelişimlerini nesnel olarak değerlendiren ölçme aracı, aileler ya da bakıcılar gibi çocukları yakından tanıyan kişiler tarafından doldurulabilen bir gelişim tarama envanteridir. Geliştirildiği günden bu yana zaman zaman güncelleme çalışmaları yapılan ölçme aracının son baskısı 2006 yılında yapılmıştır (Sezgin, 2011). Çalışmada bu baskı kullanılmıştır.

Çocukların, 0-3 aydan başlayarak, 48-72 ay dilimine kadar aylık dönemlerde 4 temel alanda gelişimsel becerilerini tek tek incelenip gözlemlenerek puanlanır. Dil-bilişsel gelişimi alanı basit ses ve sözel davranışlardan başlayarak karmaşık dil ifadelerine, dinli anlama ve ifade edebilme becerilerini içeren 65 maddeden oluşmaktadır. İnce motor gelişimi basit el-göz koordinasyonundan karmaşık ince motor davranışlara kadar uzanan görsel-motor becerileri içeren 26 maddeden oluşmaktadır. Kaba motor gelişimi, hareket, hareketle ilişkili kuvvet, denge ve koordinasyon becerilerini içeren 24 maddeden oluşmaktadır. Sosyal beceri-öz bakım becerileri, yeme, içme, tuvalet temizliği, giyinme, özerklik,

sosyal etkileşim becerilerini içeren 39 maddeden oluşmaktadır. Envanter toplamda “evet/hayır/bilinmiyor” şeklinde yanıtlanan toplam 154 maddeden meydana gelmektedir. Ölçme aracının geçerlilik puanları 45-72 ay arası çocukların genel gelişim alanında ,87, dil-bilişsel gelişim alanında ,83, ince motor gelişim alanında ,78, kaba motor gelişim alanında ,72 ve sosyal beceri-öz bakım alanında ,75 olarak belirlenmiştir. Envanterin 0-12 ay, 13-44 ay ve 45-72 aylık çocukların genel gelişim puanlarına dair ayrı ayrı hesaplanan cronbach alpha iç tutarlılık katsayıları ,80 ile ,90 arasındadır.

Ebeveyn Öz Yeterlilik Ölçeği

Ebeveyn Öz Yeterlilik Ölçeği; 2005 yılında Guimond ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş olup Diken (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ebeveyn Özyeterlilik Ölçeği 7'li Likert tipi bir derecelendirme ölçeği olup, toplam 17 maddeden oluşmaktadır. Cavkaytar ve ark., (2014) ölçeği güncelleyerek tek boyuttan oluştuğunu belirtmiştir. Ebeveyn öz yeterlilik ölçeğinin güvenilirlik düzeyini değerlendirmek için, Cronbach 's Alpha iç tutarlılık katsayı ölçümü yapmış ve test-tekrar test güvenilirliği işlemini gerçekleştirmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık kat sayısı ,95; devamlılık katsayısı ,79'dur.

Görüşme Formu

Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak MABEP uygulamalarının sonunda deney grubundaki katılımcılarının görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Görüşme formunda 7 soru bulunmaktadır. Sorular;

1. MABEP'i tamamladığınızda kendinizle ilgili ne gibi değişiklikler oldu?
2. Sizin için anne/baba olmak nasıl bir anlam taşıyor?
3. Sizin için çocuk sahibi olmak demek ne demek?
4. Çocuğunuzu nasıl yetiştirmek, nasıl anne/baba olmak istiyorsunuz?
5. MABEP'e katılarak anne-babalığımıza nasıl bir katkı sağladığınızı düşünüyorsunuz?
6. MABEP'in içeriğinde sizce başka neler olabilir?
7. MABEP ihtiyaçlarınızı karşıladı mı?

Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, açıklayıcı sıralı desene uygun olarak önce nicel ardından nitel veriler olacak şekilde sıra ile toplanmıştır.

Araştırmanın nicel boyutunda, elde edilen veriler araştırmacılar tarafından kodlanarak veri setleri haline dönüştürülmüştür. Belirlenen bir istatistik paket programında analiz süreci başlatılmadan önce varsayımların karşılanma durumu test edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarında katılımcı sayısının 30'un altındadır. Deney grubu dağılımı çarpık (skewness;-3,112) ve sivridir (kurtosis; 12,363). Benzer şekilde kontrol grubu dağılımı da

çarpık (skewness; -2,112) ve sivridir (kurtosis; 6,009). Bu nednelerle çalışmada parametrik olmayan ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubunun ön test puanları ile son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılığın olup olmadığını belirlemek için Mann-Whitney U testi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde anlamlılık düzeyi ($p = ,05$) olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda görüşme formları ile toplanan veriler betimsel istatistik kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen nitel veriler, cevapların benzerlikleri ve yakınlıkları dikkate alınmak suretiyle nicelleştirilmiş ve tablolarda frekans olarak verilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler önceden oluşturulan temalar altında açıklanır, yorumlanır ve neden-sonuç ilişkisi kurulur (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Elde edilen verilerin analiz sürecinden önce her bir form “K1, K2, K3, ...” şeklinde kodlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan her bir soruya ilişkin cevaplar araştırmacılar tarafından ayrı ayrı okunmuştur. Katılımcıların MABEP Projesine yönelik görüşlerinin betimlenmesi ve yorumlanması ile frekans tabloları oluşturulmuştur. Güvenirliği sağlamak amacıyla tabloların altına katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılar ile verilmiştir. Görüşme formları iki farklı alan uzmanı tarafından çözümlenmiş ve uzlaşma yüzdesi ,87 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmanın Nicel Boyutuna Ait Bulgular

Bu bölümde MABEP uygulamaları öncesi ve sonrasında deney ve kontrol gruplarına uygulanan ölçme araçlarından elde edilen nicel bulgulara yer verilmiştir.

“MABEP uygulamasının yapıldığı deney grubundaki katılımcıların ebeveyn öz yeterlilik ölçeği ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?” sorusuna cevap bulmak için deney grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’de belirtilmiştir.

Tablo 3

Deney Grubunun Ebeveynlik Öz Yeterlilik Ölçeği Ön Test Son Test Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığını Test Etmek İçin Yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi Sonuçları

Puan	Sıralar	N	SO	z	p	
Son Test Ebeveyn Öz yeterlilik-	Negatif Sıralar	1	1,50	1,50	-3,21	,00
Ön Test Ebeveyn Öz Yeterlilik	Pozitif Sıralar	13	7,96	103,50		
	Eşit	3				
	Toplam	17				

MABEP katılımcısı olan 17 kişilik deney grubunda yer alan ailelere, program öncesi ve sonrasında uygulanan Ebeveynlik Öz Yeterlilik Ölçeğinin ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi sonucunda sıralamalar arasındaki fark istatistiksel olarak $p < ,01$ dü-

zeyinde anlamlı bulunmuştur ($z = -3,21$). Söz konusu fark son test lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen bu bulgudan hareketle yapılan MABEP uygulamasının katılımcıların ebeveynlik öz yeterliklerini geliştirmede önemli düzeyde etkili olduğu ifade edilebilir.

“MABEP katılımcılarının çocuklarıyla uyguladığı gelişimsel etkinliklerin, çocukların Ankara Gelişimsel Tarama Envanteri ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?” sorusuna cevap bulmak için deney grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4

Deney Grubunun AGTE Ön Test Son Test Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığını Test Etmek İçin Yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi Sonuçları

Puan	Sıralar	N	SO		z	p
Son Test AGTE DilBilişsel - Ön Test GTE DilBilişsel	Negatif Sıralar	0	0,00	0,00	-3,63	,00
	Pozitif Sıralar	17	9,00	153,00		
	Eşit	0				
	Toplam	17				
Son Test AGTE İnce Motor- Ön Test AGTE İnce Motor	Negatif Sıralar	0	0,00	0,00	-3,63	,00
	Pozitif Sıralar	17	9,00	153,00		
	Eşit	0				
	Toplam	17				
Son Test AGTE Kaba Motor- Ön Test AGTE Kaba Motor	Negatif Sıralar	1	8,00	8,00	-3,11	,00
	Pozitif Sıralar	15	8,53	128,00		
	Eşit	1				
	Toplam	17				
Son Test AGTE Sosyal/Özbakım- Ön Test AGTE Sosyal/Özbakım	Negatif Sıralar	0	0,00	0,00	-3,62	,00
	Pozitif Sıralar	17	9,00	153,00		
	Eşit	0				
	Toplam	17				
Son Test AGTE toplam- Ön TestAGTE toplam	Negatif Sıralar	0			-3,20	,00
	Pozitif Sıralar	17				
	Eşit	0				
	Toplam	17				

MABEP katılımcısı olan 17 kişilik deney grubunda yer alan ailelerin çocuklarına, program öncesi ve sonrasında uygulanan Ankara Gelişimsel Tarama Envanteri'nin alt boyutları ve toplamında ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi sonucunda sıralamalar arasındaki fark tüm boyutlarda istatistiksel olarak $p < ,01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu fark son test lehine gerçekleşmiştir. Elde edilen bu bulgular, gerçekleştirilen MABEP projesinin çocukların dil-bilişsel ($z = -3,63$), ince motor ($z = -3,63$), kaba motor ($z = -3,11$), sosyal beceri-öz bakım gelişimleri ($z = -3,62$) ve genel gelişimlerini ($z = -3,20$) önemli düzeyde olumlu etkilemiş olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

“Uygulamanın yapılmadığı kontrol grubundaki katılımcıların ebeveyn öz yeterlilik ölçeği ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?” sorusuna

cevap bulmak için kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak için Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5

Kontrol Grubunun Ebeveynlik Öz Yeterlik Ölçeği Ön Test Son Test Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığını Test Etmek İçin Yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi Sonuçları

Puan	Sıralar	N	SO	z	p	
Son Test Ebeveyn Özyeterlilik- Ön Test Ebeveyn Öz Yeterlilik	Negatif Sıralar	5	6,50	32,50	-,91	,36
	Pozitif Sıralar	8	7,31	58,50		
	Eşit	2				
	Toplam	15				

Tablo 5 incelendiğinde kontrol grubunda bulunan katılımcılara uygulanan Ebeveynlik Öz Yeterlilik Ölçeğinin ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi sonucunda sıralamalar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır ($z = -,91, p > ,05$)

“Uygulamanın yapılmadığı kontrol grubundaki katılımcıların çocuklarının Ankara Gelişimsel Tarama Envanteri toplam ve alt testleri ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark var mıdır?” sorusuna cevap bulmak için kontrol grubunun ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6

Kontrol Grubunun Ankara Gelişimsel Tarama Envanteri (AGTE) Ön Test Son Test Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığını Test Etmek İçin Yapılan Wilcoxon İşaretlenmiş Mertebeler Testi Sonuçları

Puan	Sıralar	N	SO	z	p	
Son Test AGTE DilBilişsel - Ön Test GTE DilBilişsel	Negatif Sıralar	0	0,00	0,00	-2,60	,01
	Pozitif Sıralar	8	4,50	36,00		
	Eşit	7				
	Toplam	15				
Son Test AGTE İnce Motor- Ön Test AGTE İnce Motor	Negatif Sıralar	0	0,00	0,00	-1,00	,32
	Pozitif Sıralar	1	1,00	1,00		
	Eşit	14				
	Toplam	15				
Son Test AGTE Kaba Motor- Ön Test AGTE Kaba Motor	Negatif Sıralar	0	0,00	0,00	-1,34	,18
	Pozitif Sıralar	2	1,50	3,00		
	Eşit	13				
	Toplam	15				
Son Test AGTE Sosyal/Öz bakım- Ön Test AGTE Sosyal/Öz bakım	Negatif Sıralar	4	2,75	11,00	-,97	,33
	Pozitif Sıralar	1	4,00	4,00		
	Eşit	10				
	Toplam	15				
Son Test AGTE toplam- Ön TestAGTE toplam	Negatif Sıralar	5	6,83	20,50	-1,14	,26
	Pozitif Sıralar	8	5,69	45,50		
	Eşit	2				
	Toplam	15				

Tablo 6 incelendiğinde kontrol grubunda yer alan ailelerin çocuklarına uygulanan AGTE ön test ve son test puanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir ($z = -1,14; p > ,05$). Ayrıca kontrol grubunun, ön test-son test puanları arasındaki karşılaştırma sonucunda “ince motor gelişimi” ($z = -1,00; p > ,05$), “kaba motor gelişimi” ($z = -1,34; p > ,05$) ve “sosyal beceri-öz bakım gelişimi” ($z = ,97; p > ,05$) alt boyutlarında da anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilmemiştir. “Dil-bilişsel gelişim” alt boyutunda ise anlamlı düzeyde farklılık gözlemlenmiştir ($z = -2,60; p < ,01$). Anlamlı düzeyde ortaya çıkan farklılaşmanın son test lehine olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgular, MABEP programı uygulanmayan gruplarda ebeveynlerin çocuklarının ince motor, kaba motor, sosyal öz-bakım becerileri alanlarında gelişimlerinin yeterince desteklenmediğini göstermektedir. Buna karşılık dil bilişsel alanda çocukların puanlarında bir anlamlı bir artış olduğu görülmektedir.

MABEP deney ve kontrol grupları arasında uygulama öncesinde ve sonrasında anlamlı fark var mıdır? sorusuna cevap bulmak grupların ön test ve son test puanları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını ortaya çıkarmak Mann Whitney-U Testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7’de belirtilmiştir.

Tablo 7
Deney ve Kontrol Gruplarının Ebeveynlik Öz Yeterlik Ölçeği Ön Test ve Son Test Puanları Arasındaki Farkın Anlamlılığını Test Etmek İçin Yapılan Mann Whitney-U Testi Sonuçları

Test	Grup	N	SO	U	z	p
Ebeveyn Özyeterlilik Ön Test	Deney grubu	17	17,97	305,50	102,50	-,95
	Kontrol grubu	15	14,83	222,50		
	Toplam	32				
Ebeveyn Özyeterlilik Son Test	Deney grubu	17	21,29	362,00	46,00	-3,09
	Kontrol grubu	15	11,07	166,00		
	Toplam	32				

Tablo 7 incelendiğinde uygulama öncesinde yapılan testte deney ve kontrol grupları arasında ebeveyn öz yeterlilik puanları açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($z = -0,9, p > ,05$). Buna karşılık son test sonuçları açısından anlamlı bir farklılaşma görülmektedir ($z = -3,09, p < ,05$). Bu farklılık deney grubu lehinedir. Elde edilen bu bulgu ile, MABEP programının ebeveynlik becerileri açısından etkili sonuçlar ortaya koyduğu söylenebilir.

Deney ve kontrol grupları arasında ön test ve son test puanları ile ilgili karşılaştırmaya, gruplarda yer alan çocukların farklı yaşlarda olması sebebiyle burada yer verilmemiştir.

Araştırmanın Nitel Boyutuna Ait Bulgular

Bu bölümde MABEP katılımcıları ile uygulama sonrasında yapılan görüşmelerden elde edilen nitel bulgulara yer verilmiştir.

“MABEP’in tamamlanmasının ardından katılımcılarda gerçekleşen değişiklikler nedir?” sorusuna cevap bulmak için alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 6’da yer almıştır.

Tablo 8
Katılımcıların MABEP Sonrasında Kendilerinde Gördükleri Değişimler

İfadeler	f
Herhangi bir değişim olmadı	3
Çocukların gelişim süreçlerini takip edebilme	3
Çocuğun davranışlarına doğru tepki verebilme	2
Etkili iletişim kurmayı sağlama	2
Kaliteli zaman geçirmeyi olanak tanıma	2
Sosyal etkileşime olanak verme	2
Çocukları ekrandan daha çok uzat tutmayı becerebilme	1
Çocuğumu daha iyi anlıyorum, daha iyi davranıyorum.	1
Yanıt yok	1
Toplam	17

Tablo 8 incelendiğinde katılımcılar MABEP sonrasında kendilerinde genel olarak olumlu değişimler meydana geldiğini dile getirmişlerdir. Kendilerinde değişim görmeyen katılımcılar da (f = 3) bulunmaktadır. Katılımcıların bu değişimlerle ilgili belirttikleri ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir:

K3: İletişim konusunda daha çok oldu. Birbirimizi daha çok dinliyor ve anlamaya çalışıyoruz. Çocuklarla daha çok verimli zamanlar geçirmeye çalışıyoruz. Onları ekrandan daha çok uzak tutuyorum.

K8: Çocuğumu daha iyi anlıyorum, daha iyi davranıyorum.

K11: Çocuğumun gelişim aşamasındaki becerilerinin neler olduğunu ve de o becerileri geliştirirken nasıl bir yol izleyeceğini.

“MABEP katılımcılarının proje sonunda anne/babalık kavramlarına yükledikleri anlam nedir?” sorusuna cevap bulmak için alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 9’da yer verilmiştir.

Tablo 9.
Katılımcıların Anne/Babalık Kavramına Yükledikleri Anlamlar

İfadeler	f
Bilinçli olma	7
Bakış açısını değiştirme	4
Etkili iletişim kurma	2
İlgili olma	2
İyi bir bağ kurma	2
Toplam	17

Tablo 9’a bakıldığında katılımcıların MABEP sonunda anne/babalık kavramına yükledikleri kavramlar belirtilmiştir. Katılımcıların MABEP sonunda anne/baba kavramına olumlu anlam yükledikleri görülmektedir. Katılımcılar en çok bilinçli anne/baba olmaya yönelik ifade belirtmişlerdir (f = 7). Katılımcıların anne /babalık kavramına ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir.

K3: Çocuğumla iletişim kurmamdaki problem ortadan kalktı. İsteklerine daha rahat cevap verebiliyorum. Daha kaliteli ve etkili vakit geçiriyorum.

K9: Daha bilinçli bir ebeveyn olduğumu düşünüyorum. Çocuğumu daha dikkatli izlemeye başladım.

“MABEP katılımcılarının çocuk sahibi olmak ile ilgili düşünceleri nelerdir?” sorusuna cevap bulmak için alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10

Ebeveynlerin Çocuk Sahibi Olma ile ilgili Düşünceleri

İfadeler	f
Sorumluluk	3
Anlatılması zor, yaşadıkça anlaşılmakta	2
Önemli, kıymetli	2
Görev	2
Öğretim	2
Yanıt yok	2
Sevgiyi paylaşmak	1
Anlamlı	1
Değerli	1
Büyük bir yük	1
Toplam	17

Tablo 10 incelendiğinde MABEP katılımcılarının çocuk sahibi olma ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Çocuk sahibi olma ile ilgili düşüncelerin en çok sorumluluk kavramını ile ilişkilendirildiği görülmüştür ($f = 3$). Katılımcıların verdiği cevaplardan çocuk sahibi olmayı ayrıca büyük bir yük ($f = 1$), görev ($f = 2$) olarak gördükleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Katılımcıların çocuk sahibi olmak ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

K4: Benim için anne olmak bu dünyadaki tek görevim gibi. Anne olmayı bir bebeğin, çocuğun sorumluluğunu almayı gerçekten çok seviyorum.

K13: Son zamanlarda kesinlikle çok değerli ve büyük bir yük.

“MABEP katılımcılarının nasıl ebeveynler olmak istediklerine yönelik düşünceleri nelerdir?” sorusuna cevap bulmak için alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 11’de belirtilmiştir.

Tablo 11

Katılımcıların Nasıl Anne Babalar Olmak İstediklerine Dair İfadeler

İfadeler	f
Özverili	6
İlgili	4
İsteklerine cevap verebilen	3
Yeni şeyler öğrenmeye açık	3
Anlayışlı	2
Kontrollü/Kurallı	2
Bilinçli	2
Sevecen	2
Paylaşımıcı	2
Şefkatli	1
İlgisiz baba	1
Merhametli	1
Vicdanlı	1
Neşeli	1
Yanıt yok	1
Toplam	32

MABEP katılımcılarının nasıl anne babalar istediklerine dair görüşlerine yer verilen Tablo 11 incelendiğinde, cevapların en fazla özverili (f = 6) bir şekilde çocuk yetiştirmek istediklerini ortaya koyduğu görülmüştür. Daha sonra ilgili (f = 4), yeni şeyler öğrenmeye açık (f = 3) ve isteklerine cevap verebilen (f = 3) anne babalar olmak istedikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların çocuk yetiştirme düşünceleri ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

K1: Anlayışlı, isteklerine cevap vermeye çalışabilen, aynı zamanda kontrollü bir anne olmaya çalışıyorum.

K17: Merhametli, vicdanlı, sevecen, iyimser, bazen kuralcı bazen çok rahat olabiliyorum. Çocuklarımı dinliyorum, isteklerini yerine getirmeye çalışıyorum. Ama her istedikleri olmuyor. Her dedikleri yapılmıyor. Onları mutlu etmeye çalışıyoruz...

“MABEP katılımcılarının projeden anne/baba olarak kazanımlarına yönelik düşünceleri nelerdir?” sorusuna cevap bulmak için alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 12’de yer almıştır.

Tablo 12
Katılımcıların Anne/Baba Olarak Kazanımlarına Yönelik Düşünceleri

İfadeler	f
Bilgi, birikim	10
Etkili vakit geçirmeyi sağladı	1
Çocuğumu anlamaya başladım	1
Bağımızı kuvvetlendirdi	1
İletişim kurabilme becerisini sağlaması	1
Daha da bilinçli bir ebeveyn olma	1
Farklı bir açısı	1
Yanıt yok	1
Toplam	17

Tablo 12 incelendiğinde MABEP katılımcılarının kazanımlarına yönelik görüşlerine bakıldığında en çok bilgi ve birikim (f = 10) kazandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcılar; etkili vakit geçirdiklerini (f = 1), aradaki bağı güçlendirdiklerini (f = 1), farklı bakış açısı kazandıklarını (f = 1) belirtmişlerdir. Katılımcıların kazanımlarına ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

K3: Çocuğumu daha iyi anlamaya başladığımı, daha etkili vakit geçirmeye başladığımı, bağımızın daha kuvvetlendiğini düşünüyorum.

K6: *Etkili, doğru, verimli bir şekilde bebeklikten çocukluğa hatta ergenliğe kadar bir çocuğun gelişim sürecine dair her şeyi öğrendiğimizi düşünüyorum. Toplum sağlıklı bireyler kazandırmanın yollarını öğrendik.*

K16: *MABEP ekibine teşekkür ederiz. Alanlarında uzman kişiler. Onların rehberliğinde gelişim ve beceri kısmında yanımızda olup anne babalığın farklı bir açıdan bakmamızı sağladılar.*

K17: Olumlu etkileri oldu. Bilinçli anne-baba olmak çocukların da geleceğine yön verdiğini düşünüyorum. MABEP'de bu bilinçlenmeyi çok iyi bir şekilde sağladı.

“MABEP katılımcılarının projede olmasını istedikleri farklı içerikler nelerdir?” sorusuna cevap bulmak için alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 13'te belirtilmiştir.

İfadeler	f
Projede başka bir şey olmasına gerek yok	6
Çocuklarımızın bilişsel, sosyal ve psikomotor gelişim süreçlerinin projedeki hocaların gözlemesi ve değerlendirilmesi	2
Daha büyük çapta kriz durumlarıyla da başa çıkmada eğitimler	1
Daha büyük yaş gruplarını da kapsayabilir	1
Eğitim programının 5 yaşa kadar uzatılmasını istiyorum	1
Eğitim süreleri uzun olabilir	1
Çocuğun gelişimine katkıda bulunan diğer büyüklerin de bu eğitimi almaları	1
Yanıt yok	4
Toplam	17

Tablo 13'e bakıldığında MABEP katılımcılarının çoğunlukla projenin içeriğinin yeterli bulunduğu ve farklı içerikler olmasını istemedikleri sonucu çıkarılabilir. Görüş bildiren katılımcıların içerik ile ilgili farklı beklentileri şöyledir; çocukların gelişimlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi (f = 1), daha büyük krizlerle başa çıkma durumları (f = 1), yaş gruplarının genişletilmesi (f = 1), eğitim süresinin uzatılması (f = 1), çocukların yakınlarının da eğitime katılmasını (f = 1) istemektedirler. Katılımcıların MABEP'den beklentilerine ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

K9: Donanımlı kadrosuyla her şey güzeldi.

K10: Gelişim 5 yaşına kadarki süreçle tamamlanır denilmişti. O yüzden eğitim programının 5 yaşa kadar uzatılmasını istiyorum. Eğitim süreleri çok uzun değil ancak konular bize aktarılabilir ve bizim katılımımız ve örnekler sunmamız çok fazla olmadı.

“MABEP'in katılımcıların ihtiyaçlarını karşılama durumuna ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap bulmak için ebeveynlerden alınan yanıtlar kategorileştirilerek Tablo 14'e verilmiştir.

İfadeler	f
Karşıladi	14
Yanıt yok	3
Toplam	17

Tablo 14 incelendiğinde MABEP'in katılımcıların beklentilerini karşıladığı görülmektedir (f = 14). Yanıt vermeyen (f = 3) ebeveynler de bulunmaktadır. Katılımcıların MABEP'in ihtiyaçlarını karşılama durumuna ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

K1: Alanında uzman hocalardan aldığımız bilgiler çok kaliteliydi.

K2: Bireyin gelişiminde ilk 5 yaşın ne kadar önemli olduğunu göstermiş oldu. Yoga çok iyi gelmişti.

K5: İçinde yaşadığımız durumları bizleri dışarıdan izleyerek kendimizi görebilmeyi sağladı.

K7: Motor, dil gelişiminin bu kadar önemli olduğunun farkında değildim.

K13: Çocuk yetiştirilmesine ilişkin; bilip bilmediklerimiz konusunda farkındalık yaratması

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın amacı hazırlanmış olan Marmara Aile Becerileri Programı'nın (MABEP) etkisini belirlemektir. Program aracılığıyla anne babaların; aile olmak, iletişim, çocukları ile ev ortamında nitelikli gelişimsel uygulamalar yapmak, sağlık ve temel bakım alanlarında yeterliliklerini arttırmak hedeflenmiştir. Araştırma neticesinde iki önemli bulgu elde edilmiştir. Birincisi, Marmara Aile Becerileri Programı'na katılan deney grubundaki katılımcıların ebeveyn öz yeterlik düzeyleri istatistiksel açıdan anlamlı derecede farklılaşmıştır.

Araştırmanın öncelikli nicel bulgusu MABEP'in ebeveyn öz yeterlik düzeylerine etkisidir. Yapılan istatistiksel analizler deney grubunda bulunan katılımcıların ebeveyn öz yeterlik düzeylerinin MABEP uygulamalarının ardından anlamlı derecede yükseldiğini göstermiştir. MABEP uygulamalarının öncelikli hedefleri açısından bu bulgu son derece önemlidir. 0-3 yaş çocukların gelişim ve eğitimlerini desteklemede ailelere büyük rol ve sorumluluk düşmektedir.

Patrikakou ve Anderson (2005) erken çocukluk döneminde ailelerle çalışmanın önemi-ne vurgu yaparak bunun hem çocuğun gelişimini olumlu etkileyeceğini hem de meydana gelen herhangi bir problem durumunun fark edilmesini kolaylaştırarak bu duruma daha erken müdahale edilmesini sağlayacağını ifade etmiştir. Ayrıca, bu yol ile ailelerin anne babalık becerilerinin arttırılarak çocukların gelişimine katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

Nitekim katılımcıların çocuklarının MABEP öncesinde ve sonrasında gelişim puanları arasında yapılan karşılaştırmalar da bu düşüncüyü doğrular nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur. Deney grubunda yapılan gelişimsel karşılaştırmalar dil-bilişsel, ince motor, kaba motor ve sosyal beceriler-özbakım becerileri açısından çocukların son test puanları açısından anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık herhangi bir uygulamanın yapılmadığı kontrol grubunda dil bilişsel gelişim alanı dışında ince motor, kaba motor ve sosyal-özbakım becerileri açısından anlamlı bir gelişimsel fark olmadığı görülmüştür. Kontrol grubundaki çocukların dil-bilişsel gelişim alanları öntest sontest puanlarındaki farklılığının ise, anne-babaların bebekleriyle daha fazla iletişim kurmaları veya bebeklerine kitap okumaları gibi değişkenlerden kaynaklanıyor olabileceği düşünül-

müştür. Deney grubundaki farklılığın kaynağının ise, aile eğitim seminerleri ve çocuklar için gelişimsel uygulamaları sırasında anne babalara sunulan materyaller ve nasıl kullanacaklarına ilişkin yapılan uygulamalar olduğu; onların çocuklarla yaptığı etkinliklerin çocuklarının gelişimlerine olumlu yansıdığı düşünülmektedir. Ayrıca anne babaların ebeveyn öz yeterliliğinde tespit edilen anlamlı artışın çocuklarının gelişimini desteklemek üzere evde yapacakları uygulamaların niteliğini de olumlu etkileyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yapılan araştırmalar da erken yaş döneminde çocuğu olan anne babalara verilen eğitimin çocukların gelişimlerine katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Anne eğitim düzeyi ve çocuğa bakım tarzının dil gelişimine etkisini (Dereli ve Koçak, 2005), ebeveyn eğitim düzeyinin çocuğun akademik başarısı ve motivasyonu ile ilişkisini (Eccles, 2005), anne babalara verilen eğitimin problemleri azalttığını (Arkan, 2019) ortaya koyan araştırmalar vardır. Ayrıca annelere verilen eğitimin çocuğun bilişsel becerilerine (Kartal, 2005; Kılınç, 2011), sosyal beceri düzeyine (Neslitürk, 2013), içselleştirilmiş ve dışsallaştırılmış davranışlar ile sosyal becerilerine (Sayın, 2014), gelişimi ve eğitimi destekleyici ev ortamına (Alkan Ersoy ve ark., 2014), temel eğitime hazır bulunmuşluk düzeyine (Alakoç Pirpir, 2011) anlamlı etkisini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Babalara verilen eğitimin ise dil gelişimine katkı sağladığı ortaya konmuştur (Ersan, 2015). Bu çalışmalar anne-babalara verilen eğitimlerin farklı yaş gruplarının özellikle de 3-6 yaş grubunun gelişimlerine katkıları ortaya koymaktadır. Literatürde yer alan araştırmalar ile bu çalışmanın bulguları kıyaslandığında öncelikli farkın 0-3 yaş dönemine ışık tutan araştırmaların azlığı olduğu söylenebilir. Bu nedenle, MABEP'in disiplinler arası olarak kurgulanmış bir erken müdahale programı olarak alan yazına önemli bir veri oluşturacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın temel nicel bulgusu, MABEP'in katılımcıların ebeveyn öz yeterliliklerini geliştirmede önemli düzeyde etkili olduğu şeklindedir. Nitel bulgular da bu sonucu destekler niteliktedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu kendilerinde olumlu anlamda değişimler olduğunu ifade etmişlerdir. Alanyazında, anne babalara verilen eğitimin ebeveynler açısından etkisine değinen birçok araştırma da bu ifadeleri desteklemektedir. Anne babalara sunulan destek neticesinde çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarına olumlu etkilerinin olduğu (Alkan Ersoy ve ark., 2014; Kılınç, 2011; Yılmaz Bolat, 2011), çocukların davranış problemlerinin azaldığı ve neticesinde anne-baba depresyon düzeyinin (Kaymak Özmen, 2013), stres düzeyinin ve akılcı olmayan inançlarının düştüğü (Çekiç ve ark., 2016), çocuklarıyla ilişkilerine ve iletişimlerine olumlu yansımalar gerçekleştiği (Özel ve Zelyurt, 2016) yapılan araştırmalar ile elde edilen bulgular arasındadır. Annelere verilen eğitim neticesinde yetkinlik düzeylerinin arttığı (Sayılır ve Kaya, 2015), sıkı disiplini azalttığı (Tönbül, 2019), yetkin annelik stili ve iletişim becerileri açısından anlamlı farklılık oluştuğu (Yalman, 2014), benlik saygısı ve anne-çocuk ilişkisine olumlu yansıdığı (Çağdaş ve ark., 2010) ortaya konmuştur. Pehlivan (2008) risk altındaki annelere özgüven ve yeterlik duygularını arttırmak amacıyla hazırlanan bir program uygulamış ve annelerin benlik saygılarının, yaşam doyumlarının ve aile içinde yaşanan güçlüklerle

başa çıkma becerilerinin yükseldiği sonucuna ulaşmıştır. Sorakin Ballı (2019) ise babalara uyguladığı program neticesinde baba-çocuk ilişkilerinin anlamlı düzeyde geliştiği sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bu çalışmalar çoğu 3-6 yaş olmak üzere daha ilerleyen yaş dönemlerinde çocuğu olan anne-babalara yönelik çalışmalardır. Kanada’da yapılan bir araştırmada 3-8 aylık bebekleri olan 180 anne ile deneysel modelde çalışılmış, araştırma neticesinde annelerin annelik tutumlarında ve bağlanma kalitesi, etkileşimden zevk alma, çatışmanın azalması, memnuniyet ve ilgi başlıklarında önemli gelişmeler görülmüştür (O’Neill ve ark., 2018). MABEP’in “Her aile bir okuldur” anlayışıyla yapılan anne babalar ve 0-3 yaş çocuklar için oluşturduğu erken müdahale programı ile anne babalara aile becerilerini arttıracak bir destek sağlandığında hem ebeveyn öz yeterlikleri açısından hem de çocuklarının gelişimleri açısından önemli farklılıklar ortaya koymuştur. Nicel veriler bu farklılığı ortaya koyarken, katılımcıların görüşleri de destekleyici ifadeler içermektedir. Anne babalar ebeveyn öz yeterlikleri becerileri açısından gelişim sağlamışlar ve bu yeterliliklerinin farkında oldukları saptanmıştır. Nicel ve nitel verilerin birbirini destekler bulguları bu anlamda araştırmanın bir diğer sonucu olarak görülebilir.

Bronfenbrenner’e göre; “Aile, insanları insan yapmanın en etkili aracıdır” (Aral ve ark., 2014; Bronfenbrenner, 2005; Rosa ve Tudge, 2013). Bronfenbrenner’in Ekolojik Sistemler Kuramına göre aile; çocuğu direkt etkileyen çekirdekteki sistem olan mikrosistemde yer alarak çocukla birebir etkileşimde olan ve diğer tüm sistemler ile ilişkili halinde olan kritik konumundadır. Aile eğitimi programları, çocukla birebir etkileşimde olan çocuğun en yakın çevresine yönelik programlardır. Çocukta ve ailede istenen olumlu davranışları (çocuğun akademik başarısı, uyumu, iletişim vb.) arttırmayı ve olumsuz davranışları (problem davranışlar, aile içi sorunlar vb.) azaltmayı hedeflemektedir (Aral ve ark., 2014; Özgün, 2017; Tezel Şahin ve Özyürek, 2011). Aile eğitimlerinin genel amacı; aileyi eğiterek, erken yaştaki çocuğun gelişim ve öğrenmesini aileler aracılığıyla desteklemektir. Aile eğitim programlarının başarılı uygulamaları ülkemizde bilinmektedir. Bunlardan biri Anne-Çocuk Eğitim Vakfı’nın (AÇEV) erken yaştaki çocukların gelişimini desteklemek üzere, annelere yönelik eğitim programlarıdır. Bir diğeri ise MEB, “0-18 Yaş Aile Eğitim” programıdır. Tüm yaygınlaşma çabalarına rağmen hâlâ istenen düzeyde aileye ulaşamamaktadır (Ural, 2020). Anne babalara sunulan eğitim programlarının sürdürülebilir olması ve yaygınlığı önemlidir. Yapılan bir araştırmada aile eğitim kurslarına katılım oranlarının düşük olmasının nedenleri olarak, kursların tanıtımının yeterince yapılmaması, anne babaların bilgisizliği, kurs merkezlerine ulaşım güçlüğü, kursların anne babalara maddi destek sağlamaması, kurs saatinde çocuklarını bırakacak kimsenin bulunmaması, kurs yer ve saatlerinin uygun olmaması olduğu vurgulanmıştır (Ay ve Şahan, 2018). Bu bağlamda 0-3 yaşın daha kritik olduğu, bakım süreçleri de göz önüne alındığında ebeveynlerin katılımını etkileyen en büyük unsurlardan birinin erişilebilirlik olduğu söylenebilir. İspanya’da yapılan bir araştırmada “Doğumdan Üç Sağlık ve İyi Oluş” adlı bir program ile e-sağlık hizmeti sunulmuş, araştırma neticesinde programın etkililiği yüksek bulunmuş ve web tabanlı bir program

ile daha büyük bir katılımcı kitlesine ulaşılabilirdi ve beklentilerin karşılandığı ortaya konmuştur (Callejas ve ark., 2018). MABEP haftada 1 kere yüzyüze oturumların yanı sıra bir kere uzaktan oturumlar ve ayrıca kapalı grup sosyal medya hesapları ile tüm katılımcıları için kolay ulaşılabilir bir model oluşturmuştur. Bu modelin MABEP'in etkililiğini arttırdığı düşünülmektedir.

Erken çocukluk dönemi içindeki bebek ve çocuğun, kazandığı deneyimlerin çocuğun dil, bilişsel, fiziksel ve sosyal gelişim alanlarını doğrudan etkilediği bilinmektedir. Nörologlar, insanın beyin kapasitesinin 2,5 yaşına kadar %85'inin, 3 yaşına kadar ise %90'ının tamamlandığını ileri sürmektedirler (Purves, 1994). Doğumdan başlayarak çocuğun biyolojik ve çevresel riskleri olumlu yönde değiştirme, geliştirme, düzeltme amacıyla kaynakların bu yönde kullanılmaya yönlendirildiği erken müdahale (Bayhan, 2016) süreçleri sorunların erkenden fark edilmesi varsa gerekli desteğin sağlanması ve ilk andan itibaren nitelikli bir çevresel desteğin sağlanması demektir. Bir erken müdahale programı olan MABEP, aileyi çocukların ilk ve en temel öğrenmelerinin gerçekleştiği bir okul olarak görmekte ve gelişimsel potansiyele odaklanmaktadır. Thongseiratch ve ark., (2020) yaptıkları meta analizle online ebeveynlik programlarının temel alındığı 2941 akademik makale incelemişlerdir. Bu makalelerin en önemli ortak noktası ebeveyn programlarının çocukların davranışsal ve duygusal sorunları ve ebeveyn ruh sağlığına odaklanmış olmalarıdır. Magaña ve ark., (2020) Latin Amerikalı anneleri ve çocukları desteklemeyi hedefleyen deneysel bir çalışma; programa katılan annelerin özgüvenlerinin arttığı, çocukları ve eşleri ile olumlu ilişkiler kurdukları görülmüştür. Programa katılan çocuklarda da olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Suardi ve Samad (2020) ise yaptıkları çalışmada 0-5 yaş arası çocuğu olan Endonezyalı annelere çocukların ev ortamında ve gündelik yaşamda dil gelişimlerine nasıl katkı sağlayabileceklerine yönelik bir program uygulanmıştır. Araştırma bulgularına göre, deney grubundaki annelerin program uygulandıktan sonra ev ortamında çocuklarının dil gelişimlerine daha fazla olumlu katkı yaptıkları bulunmuştur.

MABEP; ailenin birlikte büyümesi ve gelişmesi, aynı zamanda anne babaların doğum anından itibaren bebeklerine doğru, etkili bir destek vermesini sağlayarak önleyici bir erken müdahale yöntemini benimsemiştir. Bu yöntemin etkilerini ancak uzun vadede görmek mümkün olduğundan MABEP katılımcılarının boylamsal takibinin yapılmasının gerekliliği bu araştırmanın önemli sonuçlarından biridir. 1939 yılında Skeels ve Dye'in 1-2 yaşlarındaki zihinsel engelli çocuklara günde yarım saatlik uygulamaların kazanımlarını ortaya koyması (Güzel, 2009), ardından 1971 yılında Milwaukee projesi ile çocuklara doğrudan bakım veren annelerle yapılan çalışmalar (Garber, 1989; Heskin, 1984); 1964 yılında dezavantajlı çocuklar için başlatılan Head Start Projesi (Love ve ark., 2005; Whitehurst ve ark., 1994; Ziegler ve Muenchow, 1992) ailelerle yapılan erken müdahale programlarının etkisini ortaya koyan çalışmalardır. Lynch'e (2004) göre ülkeler erken müdahale programlarıyla, milyonlarca çocuğun yaşam kalitesini arttırmak, suç oranını

azaltmak, gelecekteki işgücünü daha üretken hale getirmek ve ekonomiyi baştan sona güçlendirmek için yüksek kalitede erken çocukluk dönemi programlarına yatırım yapılmalıdır. Yoksul çocuklara program hizmetleri sağlayarak kazanılacak nihai bütçe rahatlaması, ülkenin gelecek ihtiyaçlarının en acil kısmına finansman sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında erken müdahale programı sağlıklı nesillerin yetişmesi kadar, uzun vadede toplumun sosyal ve ekonomik yaşantısına olumlu etkiler yapma potansiyeline sahiptir. Ülkemizde uygulanmış erken müdahale programları şunlardır: Boğaziçi Üniversitesi tarafından Alt sosyoekonomik düzeyde ve risk altındaki çocukların okula eşit başlangıç sağlayabilmelerini sağlamak ve annelerde okul öncesi eğitim bilinci uyandırmak amacıyla hazırlanan AÇEP/Anne-Çocuk Eğitim Programı. AÇEV tarafından Babaların çocuk gelişimi ve eğitimi konularında bilgi edinmeleri ve bu bilgileri gerçek hayata geçirmeleri; eşiyle ve çocuğuyla daha demokratik ilişkiler geliştirmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan BADEP/Baba Destek Programı. Okul öncesi eğitim almamış çocukları okula hazırlamak ve anneleri geliştirmek için Anne Destek Eğitimi Programı ve Okul öncesi eğitim almayan yoksul ailelerin çocuklarını ilkokula hazırlamak ve annelerini çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili bilinçlendirmek amacıyla Yaz Anaokulları ve Anne Destek Programı. UNICEF, SHÇEK, çeşitli bakanlıklar ve sivil toplum kuruluşları tarafından 0-6 yaş okul öncesi eğitim almayan çocuğu olan ve sosyal desteğe ihtiyacı olan aileler için hazırlanan Benim Ailem Programı. UNICEF tarafından 0-18 yaş çocuğu olan Aileler için hazırlanan Aile İçin Temel Eğitim Programı (AİTEP). MEB tarafından hazırlanan MEB 0- 18 Yaş Aile Eğitimi Programı (Dere Çiftçi ve Aksoy, 2014; Kartal, 2015; Özgün, 2017; Tezel Şahin ve Özyürek, 2011). Doğumdan yetmiş iki aya kadar çocuklara anneleri aracılığıyla uygulanan ev merkezli bir modelle Portage Erken Müdahale Programı (Biber ve Ural, 2016). Doğumdan üç yaşına kadar çocuklara anneleri aracılığıyla ev merkezli bir model olan Küçük Adımlar Erken Müdahale Programı (Sucuoğlu, 2001). Gazi Üniversitesi tarafından 0-4 yaş arası çocukların anneleri aracılığı ile uygulanan ev merkezli bir model olan Anne Eğitimi Programı (Baykan ve ark., 1993) gösterilebilir.

0-3 Yaş çocuklar ve aileleri için hazırlanmış olan MABEP bir Erken Müdahale Programıdır. Bu programın koruyucu/önleyici, kolay erişilebilir ve uygulanabilir olma özelliklerinin yanı sıra, uzaktan eğitim teknolojsinin etkili olarak kullanıldığı, disiplinler arası iş birliğine açık olması dikkat çekicidir. Aynı zamanda program profesyonel bir ekiple hazırlanarak, yine aynı ekiple uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, MABEP daha önce uygulanan modellerden farklı olarak sadece çocuğa bakım veren olarak anneyi değil, anne-baba-çocuk üçgeninde aileyi merkeze alan ev ve kurum merkezli bir yaklaşımla geliştirilip uygulanabilen bir programı olması açısından da önemlidir. Bir diğer önemli nokta, MABEP Ekibinin içerisinde, yenidoğan, çocuk bakımı ve sağlığı konularında uzmanlaşmış bir sağlık çalışanının yer almasıdır. Ülkemize kolay uygulanabilir, etki düzeyi yüksek yeni bir model önermesi açısından da MABEP önemlidir. Daha anne babalığın ilk yıllarında korkmadan hatalarıyla yüzleşerek iyi anne baba olmayı öğrenmek ve evde bebeğin/çocuğun etkili gelişimine destek sunmak çok kıymet-

lidir. Bu desteğin uzun soluklu olması, her gün küçük uygulamalarla sürdürülebilirliği hem bebeklerin/çocukların gelişimi açısından hem de destekleyici anne babalık becerileri açısından ayrıca önem arz etmektedir. MABEP gelişim takvimi ile hangi kronolojik yaşta başlarsa başlasın 36. ayının sonuna kadar çocuklarına gelişimsel destek verebilecekleri, üzerine aldıkları notlarla bir günlük ve gelişimsel takip oluşturabilecekleri materyal ile aileleri desteklemektedir. Yaşamın ilk yıllarında ebeveyn öz yeterliliklerini arttırmada önemli bir destek sunan Marmara Aile Becerileri Programı (MABEP) diğer erken müdahale programlardan farklıdır. MABEP uygulamalarının son iki haftasında tüm dünyayı etkileyen pandemi süreci MABEP'in hibrit modeli sayesinde uygulamaları kesintiye uğratmamıştır. Bu model göstermiştir ki çevresel koşullar hiç beklemediğimiz şekilde hızla değişip dönüşebilir. Tüm güçlüklerle rağmen her zaman her koşulda programa erişimin kesintiye uğramadan devam edebilmesi de oldukça önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmıştır.

Yapılan bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Uygulama sırasında ülkemizde de yaşanmaya başlayan Covid 19 salgını yüzyüze yapılan uygulamaların online ortamda (son iki oturum) yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca, denek sayısı, deneklerin seçimi, deney ve kontrol grubunda bulunan katılımcıların demografik özellikleri ulaşılan sonuçların genellenmesini zorlaştırmaktadır.

0-3 Yaş çocuklar ve aileleri için hazırlanmış olan Marmara Aile Becerileri Eğitim Programı'nın (MABEP) bir erken müdahale programı olarak daha geniş katılımcı sayısı ile elde edilen sonuçlarının yanı sıra boylamsal takiplerle desteklenerek etkililiğinin uzun vadede ortaya konulmasının son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Yerel yönetimlerin üniversitelerle kuracakları iş birlikleri sayesinde MABEP gibi programların daha çok ailenin gelişimine katkı sunabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ve Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün bu gibi hizmetleri desteklemesi 0-3 yaş dönemi çocuğu olan ailelerin bütüncül olarak gelişiminde güçlü katkılar sağlayacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Literatür Taraması – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Programın Geliştirilmesi – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Veri Toplanması ve İşlenmesi – Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Programın Uygulanması – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., A.K.; Veri Toplanması ve İşlenmesi – Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Makale Yazımı – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç.; Eleştirel İnceleme – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Literature Search – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Program Development – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Data Collection and Processing – Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Implementation of the Program – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., A.K.; Data Collection and Processing – Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y., A.K.; Article Writing – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç.; Critical Review – O.U., Ö.P., H.B., F.Ö.Ü., E.K., B.Ç., T.Ö.Y.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça / References

- AÇSHB (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı). (2020). Aile temelli ulusal erken müdahale programı geliştirme çalışmayı sonuç raporu. 18-20 Şubat 2020, Ankara. 03.06.2021 tarihinde https://ailevecalisma.gov.tr/media/50399/aile_temelli_ulusal_erken_mudahale_calistay_raporu_2020.pdf adresinden alınmıştır.
- Akdağ, F. (2015). Çocukta beyin gelişimi ve erken müdahale. *Hacettepe University Faculty Of Health Sciences Journal*, 1(2), 97-100.
- Alakoç Pirpir, D. (2011). Anne eğitim programının 5-6 yaş çocuklarının temel eğitime hazır bu- lunuşluk düzeyine etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Alkan Ersoy, Ö., Kurtulmuş, Z., & Çürük Tekin, N. (2014). Aile çocuk eğitim programının annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına ve ev ortamını düzenlemelerine etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(3), 1077-1090.
- Allen, G. & Duncan Smith, I. (2008). *Early intervention: good parents, great kids, better citizens*. London: Centre For Social Justice And Smith Institute. 20.09.2020 tarihinde [Http://www.Centreforsocialjustice.Org.Uk/Publications/Early-İnterventiongood-Parents-Great-Kids-Better-Citizens](http://www.centreforsocialjustice.org.uk/publications/early-intervention-good-parents-great-kids-better-citizens). adresinden alınmıştır.
- Aral, N., Aksoy, A., Ünal, F., Arabacı, N., Kılınç, F., Kıldan, A., & Cingi, M. (2014). Aile eğitimi ve katılımı. A. B. Aksoy, (Der). *Her yönüyle okul öncesi eğitim*. Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Arkan, B. (2019). Olumlu annebabalık eğitim programı'nın (positive parenting program-triple p) ailenin ruh sağlığına etkisi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 43-61. [Crossref]
- Ay, F., Şahan, G. (2018). Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XI(Mart), 66-86. [Crossref]
- Bayhan, P. (2016). Erken müdahalede her şeyin başlangıcı: çocuk gelişimi, tarama, değerlendirme ve tanılama. N. B. Metin & B. G. Doğan (Ed.) Erken müdahalede ilk aşama: tanılama içinde (67-90). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Baykan, S. Ömeroğlu, E. & Temel F. Z. (1993). *Erken çocukluk gelişimi anne eğitimi programı kılavuzu*. Ankara: MEB.
- Berk, L. E. (2013). Biliş ve dil gelişimi. (A.Dönmez, Çev.). *Çocuk gelişimi*. 272-422. Ankara: İmge Kitabevi.
- Biber, K. & Ural, O. (2016). Portage Erken Eğitim Programı'nın 5-6 yaş çocuklarının gelişimleri ile aile katılım düzeyleri üzerindeki etkisi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(6), 1181-1204.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: bioecological perspectives on human development*. London: Sage Publication.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Deneyisel desenler öztest-sontest kontrol grubu desen ve veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. [Crossref]
- Çağdaş, A., Arslan, E., Erbay, F., & Orçan, M. (2010). Etkili annelik eğitim programının annelerin benlik saygısına ve anne çocuk ilişkisine etkisinin incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 7-23.
- Callejas, E., Byrne, S., & Rodrigo, M. J. (2018). Gaining health and wellbeing from birth to three: A web-based positive parenting programme for primary care settings. *Early Child Development and Care*, 188(11), 1553-1566. [Crossref]
- Cavkaytar, A., Aksoy, V., & Ardiç, A. (2014). Ebeveyn öz yeterlik ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının güncellenmesi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 4(1), 69. [Crossref]
- Çekiç, A., Akbaş, T., & Hamamcı, Z. (2016). Akılcı duygusal aile eğitim programının anne-babaların akılcı olmayan inançlarına ve anne babalık streslerine etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 2398-2417. [Crossref]
- Crandell, L. E. & Hobson, R. P. (1999). Individual differences in young children's IQ: A social developmental perspective. *Journal Of Child Psychology & Psychiatry*, 40(3), 455-464. [Crossref]
- Creswell, J.W. (2017). *Karma yöntem araştırmalarına giriş*. (M. Sözbilir, Ed.). Ankara: Pegem Akademi
- De Ruiter, C. & Van Ijzendoorn, M. H. (1992). Agoraphobia and anxious-ambivalent attachment: An integrative review. *Journal of Anxiety Disorders*, 6(4), 365-381. [Crossref]
- De Wolff, M. & Van Ijzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, 68(4), 571-591. [Crossref]
- Dere Çiftçi, H., & Aksoy, A. B. (2014). *Aile eğitim modelleri*. A. B. Aksoy (Ed). *Her yönüyle okul öncesi eğitim* içinde. Ankara: Hedef Yayıncılık.
- Dereli, E., & Koçak, N. (2005). Okul öncesi eğitime devam eden 4-6 yaş arasındaki çocukların ifade edici dil düzeylerinin bakım tarzı ve anne-baba eğitim düzeyi açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 245-253.
- Diken, I. H. (2007). Turkish mothers' self-efficacy beliefs and styles of interactions with their children with language delays. *Early child development and care*, 179(4), 425-436. [Crossref]
- Dworkin, J., Connell, J., & Doty, J. (2013). A literature review of parents' online behavior. *Cyberpsychology*, 7(2), Doi:10.5817/CP2013-2-2. [Crossref]
- Eccles, J. S. (2005). Influences of parents' education on their children's educational attainments: the role of parent and child perceptions. *London Review of Education*, 3(3), 191-204. [Crossref]
- Erdil, Z. (2010). Sosyo ekonomik olarak risk altında bulunan çocuklara yönelik erken müdahale programları ve akademik başarı ilişkisi. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 72-78.
- Ersan, C. (2015). Babalara verilen dil eğitim programının çocukların alıcı dil gelişimine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 40(180), 51-71. [Crossref]
- Garber, H. L. (1989). *The milwaukee project: preventing mental retardation in children at risk*. Washinton D.C.: American Association On Mental Retardation.
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (2001) *Interparental conflict and child development: Theory, research, and applications*. New York: Cambridge University Press. [Crossref]
- Güler Yıldız, T. (2014). Ailenin tanımı, tarihsel gelişimi ve aile çeşitleri. T. Güler Yıldız (Ed). *Anne Baba Eğitimi*. 1-14. Ankara: Pegem Yayıncılık. [Crossref]
- Gunnar, M. R. (1998) Quality of early care and buffering of neuroendocrine stress reactions: Potential effects on the developing human brain. *Preventive Medicine*, 27, 208-211. [Crossref]
- Gürkan, T. (2003). İdari ve yönetim açısından değerlendirme: Erken çocukluk eğitimi politikaları: yaygınlaşma, yönetim ve yapılar toplantısı raporu. İstanbul: AÇEV Yayınları. 57-58.

- 22.09.2020 tarihinde https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/erken_cocukluk_egitimi_politikalari_yayginlasma_yonetisim_yapilar_toplantisi.pdf. adresinden alınmıştır.
- Güzel, E. (2009). *Çocuk ruh sağlığı ve hastalıkları kliniğine başvuran zeka geriliği tanısı alan hastaların özellikleri*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Heskin, K. (1984). The milwaukee project: A cautionary comment. *American Psychologist*, 39(11), 1316–1317. [Crossref]
- Jones T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential role of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clin Psychol Rev*, 25(3), 341–363. [Crossref]
- Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., Bekman, S., & Cemalcılar, Z. (2005). *Erken müdahalenin erişkinlikte süren etkileri: erken destek projesi'nin ikinci takip araştırmasının ön bulguları*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları.
- Karoly, L. A., Kilburn, M. R., & Cannon, J. S. (2005). *Early childhood interventions: proven results, future promise*. Santa Monica: RAND Corporation. [Crossref]
- Kartal, H. (2005). *Erken çocukluk eğitim programlarından anne-çocuk eğitim programı'nın 6 yaş grubundaki çocukların bilişsel gelişimlerine etkisi*. [Doktora Tezi] Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kartal, H. (2015). *Erken eğitim ve destek programları*. B. Aksoy (Der.). *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları* içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaymak Özmen, S. (2013). Anne-baba eğitimi programının çocuklardaki davranış sorunları ve anne-babaların depresyon düzeylerine etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 38(167), 98-113.
- Keilty, B. (2010). *The early intervention guidebook for families and professionals: partnering for success*. New York: Teachers College Press.
- Khajehei, M., & Lee, A. S. (2019). Prevalence and risk factors of low parenting confidence in mothers of infants 0–12 months of age: a retrospective file review. *Journal of Family Studies*, 25(4), 397-410. [Crossref]
- Kılınç, F. E. (2011). *Anne eğitim programı ile anne çocuk etkileşim programının 24-36 aylık çocukların bilişsel becerilerine ve annelerin çocuk yetiştirme davranışlarına etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Knauth, D. (2000). Predictors of parental sense of competence for the couple during the transition to parenthood. *Research in Nursing & Health*, 23(6), 496–509. [Crossref]
- Love, J. M., Kisker, E. E., Ross, C., Raikes, H., Constantine, J., Boller, K., Brooks-Gunn, J., Chazan-Cohen, R., Tarullo, L. B., Brady-Smith, C., Fuligni, A. S., Schochet, P. Z., Paulsell, D., & Vogel, C. (2005). The effectiveness of early head start for 3-year-old children and their parents: lessons for policy and programs. *Developmental Psychology*, 41(6), 885–901. [Crossref]
- Luecken, L. J. & Lemery, K. S. (2004). Early caregiving and physiological stress responses. *Clinical Psychology Review*, 24(2), 171–191. [Crossref]
- Lynch, R. G. (2004). *Exceptional returns: Economic, fiscal and social benefits of investment in early childhood development*. New York: Economic Policy Institute.
- Magaña, S., Lopez, K., Salkas, K., Iland, E., Morales, M. A., Torres, M. G., Zeng, W., & Machalicek, W. (2020). A randomized waitlist-control group study of a culturally tailored parent education intervention for latino parents of children with asd. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 50(1), 250-262. [Crossref]
- Myers-Walls, J. A., & Dworkin, J. (2015). Parenting education without borders. Web-based outreach. In J. J. Ponzetti (Ed.), *evidence-based parenting education: A global perspective* (pp. 123–139). New York: Routledge.

- Nakashi-Eisikovits, O., Dutra, L., & Westen, D. (2002). Relationship between attachment patterns and personality pathology in adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 41*(9), 1111–1123. [Crossref]
- Neslitürk, S. (2013). *Anne değerler eğitimi programının 5-6 yaş çocuklarının sosyal beceri düzeyine etkisi*. [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- O'Neill, A., Swigger, K., & Kuhlmeier, V. (2018). 'Make the connection' parenting skills programme: A controlled trial of associated improvement in maternal attitudes. *Journal of Reproductive and Infant Psychology, 36*(5), 536-547. [Crossref]
- Özel, E., & Zelyurt, H. (2016). Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16*(36), 9-34.
- Özgün, Ö. (2017). Aile ile ilgili temel kavramlar ve tarihsel süreçte çocuğun eğitiminde aile. In Y. Aktaş Arnas, A. Sığırtmaç, E. Deretarla Gül, Ö. Özgün, M. Yaşar, E. Yılmaz Bolat, G. Hoş, Ve Y. Aktaş Arnas (Dü.) İçinde, *aile eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı*. (3. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Pancer, M., Pratt, M., Hunsberger, B., & Gallant M. (2000). Thinking ahead: Complexity of expectations and the transition to parenthood. *Journal of Personality, 68*(2), 253–280. [Crossref]
- Patrikakou, E. N., & Anderson, A. R. (Eds.). (2005). *School-family partnerships for children's success*. New York: Teachers College Press.
- Pehlivan, H. (2008). Anne eğitim programının etkililiğinin değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum, 10*(4), 55-66
- Purves, D. (1994). *Neural activity and the growth of the brain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reedtz, C., Handegård, B. H., & Mørch, W. T. (2011). Promoting positive parenting practices in primary care: Outcomes and mechanisms of change in a randomized controlled risk reduction trial. *Scandinavian Journal of Psychology, 52*(2), 131–137. [Crossref]
- Rosa, E. M., & Tudge, J. (2013). Urie Bronfenbrenner's theory of human development: Its evolution from ecology to bioecology. *Journal of Family Theory & Review, 5*(4), 243-258. [Crossref]
- Rose, S. A., Feldman, J. F., & Wallace, I. F. (1992). Infant information processing in relation to six year cognitive outcomes. *Child Development, 63*(5), 1126–1141. [Crossref]
- Rudman, A., El-Khoury, B., & Waldenström, U. (2008). Evaluating multi-dimensional aspects of postnatal hospital care. *Midwifery, 24*(4), 425–441. [Crossref]
- Sayılır, A., & Kaya, A. (2015). Yedi-on bir yaş aile eğitim programının annelerin genel ebeveynlik yetkinlik düzeylerine etkisi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports and Science & Education, 4*(1), 64-81.
- Sayın, U. (2014). *48-72 aylık çocuklardaki saldırganlık davranışlarına müdahale yöntemi olarak ebeveyn eğitim programı geliştirilmesi ve etkililiğinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Schore, A. N. (2001). Effects of a secure attachment relationship on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal, 22*(1–2), 7–66. [Crossref]
- Sepa, A., Frodi, A., & Ludvigsson, J. (2004). Psychosocial correlates of parenting stress, lack of support and lack of confidence/security. *Scandinavian Journal of Psychology, 45*(2), 169–179. [Crossref]
- Sezgin, N. (2011). Two different validity study of Ankara Developmental Screening Inventory (ADSI): Criterion-related validity and concurrent discrimination validity. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health, 18*(3), 185-196.
- Shah, R., Kennedy, S., Clark, M. D., Bauer, S. C., & Schwartz, A. (2016). Primary care-based interventions to promote positive parenting behaviors: A meta-analysis. *Pediatrics, 137*(5), E20153393–E20153393. [Crossref]

- Sorakin Ballı, Y. (2019). *3-6 yaş çocuğu olan babalar için hazırlanan baba psiko-eğitim programının baba-çocuk etkileşimi üzerine etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC.
- Suardi, S., & Samad, S. (2020). Stimulation of the early childhood language development: optimization of a mother's role in family education. *RETORIKA*, 13(1), 196-204. [Crossref]
- Sucuoğlu, B. (2001). *Anne-babaların küçük adımlar erken eğitim programı'na ilişkin doyumlarının belirlenmesi. Küçük adımlar erken eğitim programı*. İstanbul: Zihinsel Engelliler Destek Derneği Yayınları.
- Tarkka, M. T. (2003). Predicators of maternal competence by first-time mothers when the child is 8 months old. *Journal of Advanced Nursing*, 41(3), 233-240. [Crossref]
- Tezel Şahin, F., & Cevher Kalburan, F. N. (2009). Aile eğitim programları ve etkililiği: Dünyada neler uygulanıyor? *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 1-12.
- Tezel Şahin, F., & Özyürek, A. (2011). *Anne baba eğitimi ve okul öncesinde aile katılımı*. İstanbul: Morpa.
- Thongseiratch, T. Leitjen, P., & Melendez-Torres, G. J. (2020). Online parent progrms for children's behavioral programs: A meta-analitic review. *European Child & Adolescent Psychiatry*, Doi.Org/10.1007/S00787-020-01472-0. [Crossref]
- Tönbül, Ö. (2019). Aile eğitimi programının annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına etkisinin incelenmesi. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 46-72.
- Topbaş, S. S. (2017). *Dil ve kavram gelişimi*. 7. Baskı. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Trawick-Smith, J. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim (çok kültürlü bir bakış açısı)*. (B. Akman, Düz.) Ankara: Nobel.
- Ural, O. (2020). Yerel yönetim-üniversite iş birliği modeli: MABEP. *Tebeşir Mektepli Bülten*, 7, 4-5.
- Vimpani, G. (2001). The role of social cohesiveness in promoting optimum child development. *Youth Suicide Prevention Bulletin*, 5, 20-24.
- Whitehurst, G. J., Epstein, J. N., Angell, A. L., Payne, A. C., Crone, D. A., & Fischel, J. E. (1994). Outcomes of an emergent literacy intervention in head start. *Journal of Educational Psychology*, 86(4), 542-555. [Crossref]
- Xu, Y., & Filler J. W. (2005). Linking assessment and intervention for developmental/functional outcomes of premature, low-birth-weight children. *Early Childhood Education Journal*, 32(6), 383-389. [Crossref]
- Yalman, D. (2014). *MEB aile eğitim programına katılan ve katılmayan okul öncesi eğitim çağında çocuğu olan annelerin aile eğitim programlarından beklenti ve görüşleri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11.baskı). Ankara: Pegem Akademi. [Crossref]
- Yılmaz Bolat, E. (2011). *Anne baba eğitiminin beş-altı yaş çocuğa sahip anne babaların çocuk yetiştirme tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Zigler, E. F., & Muenchow, S. (1992). *Head start: The inside story of america's most successful educational experiment*. New York: Basic Books.
- Zubrick, S. & Robson, A. (2003). Resilience to offending in high-risk groups: focus on aboriginal youth. *Criminology research council*. 1-11. 20.09.2020 tarihinde <http://crg.aic.gov.au/reports/2003-10-zubrick.pdf>. adresinden alınmıştır.